

KNJIŽEVNI KONKURS ULAZNICA 2018

ulaznica

**KULTURA
UMETNOST
DRUŠTVENA PITANJA**

KNJIŽEVNI

KONKURS

ulaznica

2018

vlaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. LI, decembar 2018.
broj 252

ZA IZDAVAČA
Milan Bjelogrić

REDAKCIJA
Vladimir Arsenić (glavni urednik),
Milan Bjelogrić (odgovorni urednik),
Mića Vujičić, Goran Lazičić
i Vladimir Tot (tehnički urednik)

KOREKTURA
Dragana Sabovljević

IZDAVAČ
Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

ULAZNICA

Sadržaj

Saopštenje žirija Književnog konkursa *Ulaznica 2018*, 3

POEZIJA

Mirjana Miljković: *Drugarice nisu posustale*, 7

Sanja Radulović: *Smrtnost trenutka*, 9

Vigor Vukotić: *Zima, proljeće, zima*, 11

PROZA

Bojana Karavidić: *Tri muža, čekajući sledećeg i jedna četvrtasta burma*, 19

Korana Serdarević: *Srećonoša*, 27

Nikola Petrović: *Papir brzo gori*, 32

ESEJ

Miloš Mihailović: *Faza zrele mitopoeze Miodraga Pavlovića*, 41

Ana Narandžić: *Gradovi i mostovi*, 49

Jovan Pavlović: *Evropa – Kina, umetnost kao počelo dijaloga*, 54

Saopštenje žirija Književnog konkursa *Ulaznica 2018*

Žiri Književnog konkursa *Ulaznica 2018* u sastavu **Dunja Ilić**, književna kritičarka i urednica iz Kikinde, predsednica žirija, **Aleksandar Bjelogrić**, književnik iz Zrenjanina i **Vladimir Arsenić**, urednik časopisa *Ulaznica*, sa zadovoljstvom je konstatovao da se povodom javnog poziva objavljenog u maju 2018. godine odazvao veliki broj autorki i autora koji su poslali preko 2000 radova. Radovi su stigli iz svih država bivše Jugoslavije, a raduje činjenica da su stizali i iz drugih država u kojima stvaraju ljudi koji pišu zajedničkim jezikom, primerice iz Austrije, Švedske, Nemačke, Kanade...

Žiri je jednoglasno odlučio da nagradi sledeće radove:

Poezija

Prva nagrada: **Mirjana Miljković**, Zagreb – *Drugarice nisu posustale*

Druga nagrada: **Sanja Radulović**, Doboj – *Smrtnost trenutka*

Treća nagrada: **Vigor Vukotić**, Zagreb – *Zima, proljeće, zima*

Proza

Prva nagrada: **Bojana Karavidić**, Novi Sad – *Tri muža, čekajući sledećeg i jedna četvrtasta burma*

Druga nagrada: **Korana Serdarević**, Zagreb – *Srećonoša*

Treća nagrada: **Nikola Petrović**, Beograd – *Papir brzo gori*

Esej

Prva nagrada: **Miloš Mihailović**, Sombor – *Faza zrele mitopoeze Miodraga Pavlovića*

Druga nagrada: **Ana Narandžić**, Zagreb – *Gradovi i mostovi*

Treća nagrada: **Jovan Pavlović**, Kraljevo – *Evropa – Kina, umetnost kao počelo dijaloga*

Nagrađeni radovi predstavljaju prilično precizan uvid u stanje književnosti na kulturnom prostoru zajedničkog jezika, kao i dobar deo poetičkih tendencija uočljivih među autorkama i autorima na postjugoslovenskoj sceni. Raznovrsni po svojim temama, a napisani umešno i uverljivo, ovi tekstovi su se iz mnoštva pristiglih radova izdvojili ukupnim utiskom i celovitošću izraza. Interesantno je napomenuti da je ovogodišnji konkurs razbio predrasude o mladosti dobitnika te pokazao da se žiri rukovodi jedino i isključivo književnim kvalitetima.

Organizatori se zahvaljuju svim učesnicima koji su poslali radove jer su pred žiri stavili veliki posao i odgovornost. Nadamo se da će konkurs i sledeće godine biti ovako bogat i uzbudljiv po pitanju broja kvalitetnih tekstova.

U Zrenjaninu, 13. 11. 2018.

*Za žiri Književnog konkursa **Ulaznica 2018**
Dunja Ilić – predsednica*

POEZIJA

drugarice nisu posustale

dok se feministkinje bore protiv neuroseksizma,
 dokazujući muškarcima da deset posto lakši ženski mozak,
 također vrijedi dvije marke,
 duh nepokorne krojačice emme goldman
 živi u radnicama kamenskog.

dok se velepoštovana gospoda zbijaju u neslomljive snopiće,
 zabavljena brojenjem krvnih zrnaca,
 ili pak zaokupljena kolektivnom književnom onanijom,
 drugarica dubravka,
 čas leteći na metli ponad velegrada malograđana,
 čas lukavo zamahnuvši kitnjastim repom,
 boguhvala, odnijet će nobela.

svuci se, sestro evina,

ionako si ovdje na lošem glasu
 ostavi neprimjetno svlak

dok se pripuzi zabavljaju frulicama,
 ti pleši zavodljivo tantrčki ples

dodji, ofitska božice,
 uspúzi, palucaj, sikći

budi im guja u njedrima!

izložba

svinjske butine na mesarskim kukama
i ženske butove
izlaže antonio recalcati
izvorne talijanske proizvode
nepcima istančanih gurmana

iza rešetaka
nebo je tamničar

kazamatom lete ptice
vijore se crvene i bijele zastave

rastezljiva muška lica
i rendgenske ruke
ubrzavaju odlazak

ona ima okruglo oko ribe

i slijepog miša
i bijelu kukmu kakadua

jedna kap obara dva hrasta
i dvije jasike

brižni strvinari
čiste mjesto nemara
i naslijeđa

Smrtnost trenutka

Od loše poezije se ne umire,
od nje se crkava, govorim zadihano,
ljuta sam i bijes me savladava.
On me gleda i slutim,
želi da prestanem govoriti.
On želi gledati film
ili bar buljiti u ugašen ekran,
želi voditi ljubav ili treći put ručati.
Ne podnosim pozere i folirante,
politički prekorektne,
smetaju mi lažne pjesničke slike,
zagrli me snažno, govorim zadihano.
Steže me neočekivano jako,
u toplini zagrljaja
zamišljam sve prisilno hospitalizovane
suosjećajući s njihovim bolom.
U tišini sobe potom sinhrono kucaju
moje srce i njegov zidni sat.
Sjećam se, protiv svoje volje,
ptice koja bi izlazila na svaki puni sat
iz kućice u sobi mog djeda.
To je dokaz da i sloboda ima rutinu,
krik zarobljenog glasa,
kojeg se mora oslobađati govoreći ku-ku.
Želim da ga zamolim,
ali urlam jer nisam ptica,
i ne umijem suptilno izraziti želju,
zavoli moj nesklad,
ruke rasporene i misli isprekidane,
zavoli moju prošlost
koja me se ne želi odreći
držeci me kao taoca.

Jednom će od tebe zatražiti ko zna šta da mi te vrati,
zato je zavoli sada
uprkos teoriji protiv Štokholmske bolesti,
i lošu poeziju koja nas gleda cereći se, zavoli
i gitaru sa koje otpadaju žice
kojima te ubadam u srce
i čekam da kažeš – idi, ne znam ovo odsvirati
jer ja želim da se vratim
uprkos ubjeđenju da sam put zaboravila
i da ista voda nikad nije dvaput pitka.
Zavoli snagu povratka
i sudbinski susret mojih roditelja
i čekanje da postanem budućnost
kakvu si oduvijek želio za sebe.

Zima, proljeće, zima

Nedostaje mi ljudska toplina
kucanje tuđeg srca na moja prsa,
želi ući u mene
i učiniti me proporcionalnim.
Paranoje zaostalih
mirisa ljudskog
skrivenih iza uha,
u mrtvim kutevima tuširanja,
ako je čovjek po definiciji prljav
nikada ništa neće biti čisto.

Proljeće je
kuća je izgorjela,
bude se oni koji su preživjeli zimu
prstom brišu tvrdi krevet od krede
bjelina ih okruži
tek kada se snijeg otopi.
Kratki rukavi otkrivaju
nedefinirane nadlaktice,
zaostale iz zimskog računanja vremena.
(gornju glavu tricepsa
je najteže pogoditi)

Spavam vani,
ciklone s meteorskim kišama,
od onog koji me pogodi u glavu,
poželjet ću:
da zima nikada ne završi.

Kartaga

Uostalom, mislim da Kartagu treba razoriti.
retrogradno reanimiran
shvatio da se otkucajima srca broji vrijeme
odbrojava valove na horizontu
sprema strahove u malene tišine
između dva mlaza krvi
uskoro će je osloboditi iz mene
koliko će puta Kartagu razoriti

stotinama godina kasnije
jest će datulje u sumrak
pustinja nikada ne rađa pobjednike
samo one pretvrdo glave
da izgube

desecima godina kasnije
djeca šarafe kotače na daske
i ne zovu to skateboardom
pijem samo u arapskim restoranima

slomljena Petrova uha
su komadi stakla na plaži
i oni koji leže uokolo
ne dišu dok spavaju
elitni kvartovi prepoznaju se
po najvišim plamenovima
meso se suši na cesti
ljudi su gladni.

Deve plaću za euro ili dolar
vrati se na brod
otplovi
dok su još sretni.

Plima

Dijete pluta u ocenu
odrast će u otok
njegove oči bit će vulkani
i flertovati sa suncem

sve samoubojice u kadi
progutat će odvod
sada su obluci
leže na plaži
i djeca ih opet utapaju
oni odrastaju u stijene
i grle brodove u oluji

nikada se nisam usudio
plivati morima
autostopirati kitovima
i pokrivati se ribarskim mrežama
povraćam u kapetansku kapu
i gledam dno na sonaru
tamo dolje
u mraku
žive oni koji nikada ne odrastu

Bura

U trenucima tišine
sklada se budućnost

kad djeca pitaju
što sam htio biti kada odrastem
astronaut
pisac
sretan
i kada pitaju zašto nisam

odustao
odustao
odustao
moj dom je
u tipfelerima između dva entera
smeće smeću
i pjesme pjesnicima

moj dom je
u gravitaciji vjetra
na naježenoj koži
i između dva udara bure
tišini iščekivanja
što drhtavom rukom
sklada sutra

ostavite mi
katedrale od valova
ptice od jesenjeg lišća
kaput od mećave

Samo mi vjetar ostavite.

Divlji psi

Takvi poput tebe
uzgajaju divlje pse
iznad sjeverne obratnice
u selu gdje
ulične svjetiljke stalno rade
i nitko se na cesti
ne pozdravlja
i nitko se na cesti
ne susreće

Govor ti zvuči čudno
polarni psi ne razumiju riječi
drhte
kako pahulje slijeću na njih
jedino što znaš
je lokalna riječ za stranca

Prokletstvo sela
kosom koja je pojela sunce
posebna barem u nekom svijetu

Iz kuće sa svjetlom
čuje se pjesma
topli stanovi sretnih ljudi
ne brinu tvoje brige
i ne grije ih kosa
obojana suncem
obojana prokletstvom

Koliko mekan je krevet
punjen lavežom divljih pasa?

da barem znaš odgovoriti

PROZA

Tri muža, čekajući sledećeg i jedna četvrtasta burma

Na domalom prstu desne ruke kočoperi se burma od belog zlata koju sam kupila samoj sebi, jer moj potencijalni treći muž, tada sam na vrhovima izbledele trepavice osećala da će tako biti, nije mario za bračni artefakt takve vrste. I ne samo zbog toga, tada je naša ljubav još bila tajnovita, on je prvo morao da obavi odrastanje sina i kćerke, dok sam ja, čekajući ga, prolazila kroz razne faze – od slepe zaljubljenosti kada sam blistala, zatim bila spremna da se mesarskim nožem probodem u međuprostoru rebara ispod leve sise kako bih krvareći umrla zbog neostvarene ljubavi, preko mentalne onemoćalosti od čekanja razrešenja njegove bračne situacije, tiho tuleći ležeći na leđima prekrštenih ruku na pupku, kao što nameste pokojnicima, pa do strpljive usredsređenosti na protok vremena kao da sam Buda u ženskom telu, a to vreme, reka života, trebalo je da me u nekom trenutku, konačno, dovede do ljubljenog s kojim ću stati pred matičara izgovorivši odlučno-ljupkim glasom „Da”, da bi potom u sveže belo okrećenoj sali matičarskog ureda zasvirao Mendelsenov „Svadbena marš”. Razumljivo, i od njega se očekivalo „Da”, na tom mestu gde su dvoje matičara decenijama registrovali bračne parove dok je iza njih bila nakačena, mlitavo viseći, državna zastava.

I tako sam, u jednoj od emotivnih faza neizdrža od čekanja, nepripadajućoj smernoj srednjoškolskoj profesorki koja đacima recituje stihove Desanke Maksimović „Ne nemoj mi prići...”, krenula u skitnju užim centrom grada. U ljubavnom vrtlogu začinjenom strašću, suzama i znojnim neprospavanim noćima, tumarajući ulicama moga grada, u novosadskom izlogu „Zlatarne Celje” ugledala sam burmu koja mi se odmah dopala iz dva razloga – prvo, bila je od belog zlata – prevazišla je standardno žutilo predviđeno za udadbe/ženidbe, drugo, bila je neobičnog, četvrtastog oblika. U kutijici obloženoj satenom boje šargarepe kočoperila se uzdignuta kao mali ram, nije podanički ležala čekajući mladin prst na kome bi

našla utočište. Da, još nešto me je privuklo ovom predmetu – nije bila u paru sa istom takvom muškom burmom, kao što je obično u zlatarskim izlozima, uz pretpostavku da bi trebalo da budu u datom trenutku istovremeno na ženskom i muškom prstu u svečanom činu ozvaničenja bračne zajednice.

Kako bih, ipak, smirila kupoholičarsku strast čiji je uzrok u ovom slučaju bio moj fizički udaljen ljubavnik, prošetala sam već pomenutim užim centrom Novog Sada, krivudavim ulicama što je prilično neobično za grad koji je u ravnici, valjda su tu nekada bile njive, pa kada su se pretvorile u ulice, pokazalo se da su prethodna katastarska vlasništva diktirala ovakav splet. Kupila sam sladoled u poslastičarnici „Atina plus“, koja se nekada zvala „Kvarner“, ali je u ratnim devedestim godinama dvadesetog veka vlasnik dok-dlanom-o-dlan promenio ime. I tako, sladostrasno ližući višnju i limun u obliku ledenih kugli, u hodu sam razmišljala o burmi kvadratnog oblika. Misli su nečujno zvrndale, ali neprekidno, kao u mravinjaku kad se njegovi stanovnici usplahire prenoseći mrvicu hrane u skrovito mesto nevidljivo ljudskom oku.

Na tapetu je bilo pitanje: da li da kupim tu četvrtastu burmu sebi samoj, pa šta bude neka bude, ne mora me ni privenčati ovaj moj, treći očekivani muž, trenutno u liku ljubavnika? Malo sam i vraćala! Možda ću, ako se odlučim da potpišem ček u radnji u transu kupovine, zabaksuzirati i on, taj moj potencijalni treći muž, nikada se ni neće razvesti? Ipak, vrte mi se misli kao Dunav u Đerdapskoj klisuri u Velikom i Malom kazanu, da je kupim samo kao estetski oblikovan ostvareni objekat mojih želja koji ne bi imao nikakve veze sa odnosom mog ljubavnika i mene? Tek delić uma posvećujem pitanju da li sam uopšte platežno moćna da sebi priuštim taj svetlucavi predmet želje, koji, slutim, nije jeftin. Slovenačka roba je oduvek na celom jugoslovenskom tržištu, pre raspada države Jugoslavije, bila najskuplja, ali, da budem iskrena, bila je i najboljeg kvaliteta – od garderobe, sokova, prehrambenih proizvoda, njihov hleb nije bio prineti našem iz žitnice Vojvodine. Do dan danas čuvam slovenačke proizvodnje kamelhar kaput pokojne majke, iznosim ga da se luftira dva puta godišnje kako ga ne bi izjeli moljci, spasavam ga da traje, jer kad kod da ga obučem pretvaram se u oskarovku Helen Miren na crvenom tepihu uoči njene filmske premijere.

Zbog čega bih tebe, mili čitaoče, još davila svojim dilemama kao ipak moralno posrnula žena koja oženjenom čoveku svesno nabacuje omču oko vrata kao raspusna veverica koja mlatara repom, skakućući sa grane na granu u šumi, mameći muške veverice, zbog čega bih trošila tvoje nenadoknadivo vreme, dragi ljubimče pisane reči, koje ti se ovakvo nikada neće vratiti?

In medias res – kupila sam za svoje prilike skupu burmu četvrtastog oblika od belog zlata! Potpisala sam čekove bez pokrića, ali kad stignu na naplatu već će da „legne” plata.

Posle dve godine oženio me je taj moj dugočekajući krivonogi muškarac tenorskog glasa i prćastog nosa, a sve to ima veze i sa veličinom njegovog polnog organa – kakav glas takav nos, hm, i ono u gaćama, otac dvoje dece, razveo se srećno. Bio je druga violina u pozorišnom orkestru. Zatim je umro, tiho kako smrt nalaže u V.I.P. slučajevima, u snu, u noći kojoj je prethodilo naše avgustovsko, poludnevno pretakanju ceđenog, ključalog paradajza u 30 litarskih flaša koje su takođe bile tople, jer sam ih sukcesivno vadila kao sterilisane iz rerne baždarene na 50 stepeni. Naš strah od gladi i najavljena ubitačna zima doprineli su mega broju kivanog paradajza, iako smo porodicu činili samo on i ja. Deca su ga se odrekla pošto je napustio njihovu majku. Ne kažem da sam bila nezadovoljna zbog toga.

Od vremena kada mi se dotična burma usadila na domalom prstu desne ruke koji je u međuvremenu od tankog, postao ne toliko debeo, koliko mu je nabubrio drugi članak gledajući od korena prsta, prošlo je nekoliko decenija. Sada sam vremešna, iako kočoperna starica, razdeljak na vrhu temena mi je debljine kažiprsta odrasle osobe, seda sam, ali ne srebrno, već neke mrljave mišprdiboje. Frizura mi je u fazonu „paž”, jednom u dva meseca idem kod moje Lokice da me uljudi. Trpi me decenijama, mnogo je mlađa od mene. Zahtevna sam kada se radi o kosi, želim da svaka dlaka bude na mestu koje sam zamislila, tako je od gimnazijskih dana. Od aprila do oktobra svakodnevno vozim bicikl, sečem krivine, preteranom brzinom ulećem u pešačku zonu opterećene istorijom Srpske Atine, komunalna policija me ne kažnjava, misli – „Luda baba”. Nemaju vremena da uoče moju četvrtastu burmu od belog zlata, davno

jedva otplaćenu na rate, u čekanju da će ih pojesti inflacija i da budem priženjena. Hoću da kažem, nemaju pojma koliko sam bila strastvena u krevetu sa mojim muškarcima, pa, shodno tome, u tom stilu i vozim svog tihog, trpeljivog dvotočkaša.

Večeras pripita, kao uvek u ovo doba dana, od kada sam udovica čašica mi je najbolje društvo, zavaljena sam u fotelji oblika školjke, da bih se potom otečenim stopalima bez kurjih očiju među prstima, otisnula u krevet koji više ne delim ni sa kim, slušam na Jutjubu Rahmanjinov koncert broj 3 u izvođenju glavatog, svetskog virtuoza Rusa, Borisa Berezovskog, koji mesarskim prstima proizvodi vilinske zvuke na klavijaturi, pogled mi pada na moju četvrtastu burmu. Baš je pravog oblika za moj bračni život, odnosno – bračne živote. Inače, kompjuterom dobro baratam, skajpujem sa Nevenom koja je otprhnula iz Srbije u Toronto, šaljem mejlove dnevnim novinama u znak protesta što objavljuju kojekakve govnanije vladajuće stranke bilo kog imena, a sve pratim na internetu. Stoga, baratam i jutjubom, mojim najvernijim drugom u ovoj fazi života koja nagoveštava samo jedno – grob, a to u prenosnom smislu za mene znači, tako sam odlučila, peć za kremiranje i rasipanje pepela nad Dunavom pored koga sam se samo rodila, na obodu tvrđave proklete Jerine u Smederevu. Jerinin i Đurđev dvor bio je jedan od retkih dvorova 15. veka koji je imao ugrađen toalet. Na vrhu Jerinine kule, nalazio se njen lični bazen, preteča savremenih đakuzija. Sagrađen je po njenoj želji i po ugledu na stare rimske terme. Ložila se vatra u ložištu, odakle su topao vazduh ili voda kroz cevi stizali na vrh kule gde su bile Jerinine odaje za uživanje. „Prokletom” prozvao ju je narod zbog toga što se Đurđeva i njena ćerka Mara 1435. godine udala za sultana Murata Drugog. Narod nije voleo da srpska princeza bude data u osmanlijski harem, a ovaj, kao i druge Đurđeve i sultanove dogovore, pripisali su – Jerini. Dala je rođenu ćerku u ruke neprijatelju da bi učvrstila međudržavne odnose! Dobra građa za roman ili filmski scenario u kome je tema – „žena je kriva za sve”.

Sada, vrtim oko prsta četvrtastu burmu, okrećem je i odjednom mi se ukazuje njeno značenje koje nisam poimala do ove vlažne, tople, odurne julske večeri, dok se „komarci k'o rode”, što bi rekao Radovan Treći, sručuju na otkrivene delove tela. Da, kvadratna burma, shodno geometrijskom pojmu, ima četiri strane. Takva

burma je na mom domalom, starošću odebljalom prstu desne šake. Kupila sam je očekujući trećeg muža. Znači, jedna strana burme pripada njemu. Ali, tu su još tri linije kvadrata. Buljim i vidim likove svojih muževa, prethodnika trećem.

Moj prvi brak bio je studentski, uselila sam se posle apsolventske ekskurzije u salonski stan njegovih pokojnih roditelja, mama je bila narodni heroj, narodna heroina, u srcu elitnog Beograda – opština Vračar, nismo večeravali kod kuće, već u kultnoj kafani u kojoj su se okupljali Zvezdaši, na čelu sa legendarnim Dr O (Aca Obradović, prim B. K.), a pošto je moj muž bio vatreni Zvezdaš, uvek smo imali rezervisani sto. Njegov brat, fizičar genije, dakle moj dever, delio je stan sa nama. On je prljave čarape bacao u đubre i onda je kupovao nove. Sve su bile teget. Taj moj prvi, studentski muž, kupio mi je knjigu *Ljubavna priča* Erika Segala, pošto sam imala spontani pobačaj na koji me nije vodio on, već moji roditelji. Već to je bio znak kraja. Razveli smo se, potom, kada sam ga videla ispred robne kuće „Beograđanka” kako je oko struka obrglio neku žensku i kada sam mu to saopštila na našoj terasi, a on nije priznao, opalila sam mu šamar, pale su mu naočare, on mi je uzvratio, ali nekim kosim zamahom preko nosa, pa mi je momentalno potekla krv. Zatim sam burmu, ne ovu četvrtastu već prvobračnu, svukla s prsta i bacila preko rđom ophrvane secesijske ograde. Slika tog događaja ogleda se u četvrtini moje sadašnje burme od belog zlata kvadratnog oblika, produžavajući se u kadar koji mi slikovito promiče pred očima. Sledećeg jutra otrčala sam niz izbledelo rozikasto, mermerno, okrnjeno vremenom, stepšenište da tražim bačenu burmu. U otapajućem blatnjavom snegu ispod terase čeprkala sam i – nisam je pronašla.

Moj drugi muž bio je pisac, urednik književnog časopisa, jednog od mnogobrojnih u Titovoj Jugoslaviji. Kada sam mu, ah, drhteći kao trstika, donela tekst pesme o kukureku priveo me je u klub gde se okupljaju književne i novinarske veličine Novog Sada. Seli smo jedno prekoputa drugog, zatim je on stavio prepolovljenu cigaretu bez filtera u kvrgavu muštiklu od višnjevog drveta, obujmio me je pogledom „a la Šarl Boaje”, zatim je baletskim pokretom prsta, preko stola koji nas je delio, sklonio pramen šiške koji mi je padao na kapak levog oka. „Da bolje vidim vaše suncem oivičene zenice”,

izgovorio je promuklim nazalom, blago pripit, pritom naručujući vinjak sebi, ne pitajući – i meni. Tako se rodio drugi brak. Kad se dotični uselio u moj stan, brzo, netom je rekao, baškareći se u posteljini – mom mirazu iz prvog braka – „Ne želim da imamo dete“, kao zapeta puška, bodro, odgovorila sam – „Slažem se“. Bio je to kratak dogovor, poput onih u jednopartijskoj državi, svi smo bili „za“. Razveli smo se kada je njegova majka zahtevala da on spava kod nje, jer uveče počinje da joj pada pritisak, pa se boji da ne umre noću, a sama. Tada sam mu rekla da se iseli. Srećom da sam bila vlasnica stana, iako na poslednjem spratu, ispod prokišnjavajućeg ravnog krova, ali vlasništvo je vlasništvo, pa i kada podmećeš lonce i lavore dok sipa olujna kiša i na plafonu se pojavljuju Roršahove mrlje.

Treći muž je moja treća sreća, iako je u simfonijskom orkestru bio druga violina. Rekoh već, preminuo je u noći pripreme zimnice – kivanog paradajza.

Vrtim oko prsta svoju četvrtastu burmu, neokrnuvenu vremenom. Ima četiri strane, shodno prethodno napisanom. Kupila sam je samoj sebi kao lasta kojoj miriše proleće pa drhturi pred put, a ja sam očekivala u istom stanju trećeg muža, ne imajući na umu prethodnu dvojicu. Dočekala sam ga, tog trećeg, iscrpljena dugim vremenom apstinencije, pa sam odmah počela da ga varam sa gimnazijskim drugom koga sam srela na proslavi četvrt veka mature, udovac je bio. Moj blage naravi treći muž, emotivno zategnut, poput violinskih struna na kojima je gudio zarađujući za penziju, čemu je verovatno doprinela i prethodna bračna administracija o kojoj je govorio biranim, samo u naznakama pogrđnim rečima, baš je bio skrhan životom, a i sama sam tome doprinela uterujući ga, između ostalog, u proces pretakanja ključale paradajz tečnosti u flaše, gde je svaka promašena kap pržila nadlanicu.

Sada sam u osmoj deceniji, žena neuobičajenih debelih vlasi kose za ovo starosno doba, iako su poređene na razdeljku rozikastog, pegavog temena. Sedokosa, raštimovana matrona bez potomstva. Moje noge, nekada poput Merlinkinih, sada su otečenih zglobova, zbog čuklja na levom stopalu ne mogu da obujem nijedne cipele. Shodno mojoj opsesiji sjajem, koja nije splasnula, hodam u zlatastim kineskim papučama, jeftine su, čista sintetika i dole i gore,

a mekane kao da su od zečjeg krzna. Kada su kišni i snežni periodi, nazivam izbledele ljubičaste tričetvrt gumene čizme dva broja veće, onda prvo navučem soknice, imam pamučne i vunene, prilagođavam ih godišnjem dobu. Prdim često, u ovim godinama prdež je kao orgazam, još i više – katarza. Orgazam je sluzav, katarza je nekako eterična. Moj prdež nema ko da čuje, u tom slučaju, super je što živim sama. Iako...

Burma neobičnog četvrtastog oblika, još dražima prošlih vremena i mirisom mojih hormonski neuhvatljivih potraga za ljubavlju, blista na domalom prstu desne ruke, sjajem uzdignutim do nebesa prošlost šumori o danu kada sam je ugledala u izlogu „Zlatarne Celje“, zatim kupila, žudeći da me zaprosi željeni treći muž, tada u odsustvu.

Kao svake večeri, u toku televizijske „Slagalice“, poslednjih pet godina, moćim noge u narandžastom, plastičnom laboru sa otopinom na bazi kombinacije morske soli i soda bikarbonate, pogledavam u burmu. Samo meni vidljivim slikama, na njenim stranicama koje čine kvadrat, ispisana je istorija mog bračnog života, odnosno moje trojice muževa i mene. I dok me žiga taj čukalj na levom stopalu koga sam nasledila od tetka Zagorke, sine mi kometa misao – pa, četvrta stranica burme od belog zlata je neispisana. Ne postoji moj četvrti bračni saputnik?! Hm, ne bi trebalo da četvrta strana moje sopstvenim sredstvima kupljene burme ostane bez četvrtog muškog lika – mog novog muža. Nervozno čangrljam prstima u laboru, prevrćem ih jedan preko drugog, u stvari samo palčeve preko prvih do njega, jer su drugi prsti nepomerljivi za ovakav prepletaj.

Pomisao o potencijalnom četvrtom mužu navela me je da izvadim stopala iz labora pre isteka vremena predviđenog za čvarenje. Odjednom mi se rodila želja da imam nekog ko bi sa mnom uveče gledao TV „Slagalicu“ i da se zajedno, svako u svojoj fotelji, naglas nerviramo što ne možemo da se setimo ko je napisao knjigu našeg mladosti *Nebo ne zna za miljenike*.

Sakato se presamićujući u struku ka laboru, brišem stopala istanjenim peškirom koji je nekada bio razbarušeno debelih vlakana, zamišljajući da ka meni jezdi gospodin mojih godina, iako bi mogao biti i mlađi, pretvarajući me u princezu, ne mareći za moj

čukalj smešten u izbledele zlatne kineske papuče. Evo ga, jaše na trpeljivom, inteligentnom magarcu. I on, i magarac, i ja, već vidim na slici u četvrtoj stranici kvadrata moje burme, strepećemo da li ćemo znati da odgovorimo na pitanje u TV „Slagalice” – ko su bili najveći ljubavnici 21. veka. Svašta, pa zna se – nas dvoje. Udubili bismo se u „Slagalicu”, odgovorili bismo na sva pitanja, ali nemamo vremena. Moj četvrti muž lakira mi nokte na kvrgavim prstima stopala, ja ga kontrolišem gledajući odozgo. Nokti su prilično mladalački.

Srećonoša

Majka i ja svakoga petka gatamo iz kave. Skuham je poslije ručka, nakon što operem posuđe, a majka se malo odmori. Dok leži, ne smijem razgovarati s njom, usta joj budu oštra strijela koja se razvlači od sredine lica preko čitave sobe, zareže se ravno pod moj pupak i tamo peče – kao da sam ja nju jednom davno rodila. Na televiziji se izmjenjuju slike, a pod prozorom se razlistavaju ruže donžuanke. Izgovorim li to ime, imam puna usta. Kada se ljeto toliko približi da majčin krevet pred jutro ostaje vlažan od znoja, donžuanke se rastvore poput nogu djevojke, nježne i bojažljive, a u njima baršun, krv i pelud.

Kavu majka i ja ispijamo u šutnji sve dok nam talog ne ostane na jeziku. Onda šalice poklopimo tanjurićima i okrenemo ih da se razlije crno po bijeloj keramici. Crno kao majčine nesanice koje prljaju moje zore i godinama mi kaplju u život. Ja sam već dugo do vrha puna.

Desetak minuta ležat će šalice tako obrnute, zakočene, začepljene, crtati će nam sudbine.

Živimo u mulju, majka i ja. Plivamo sporo i dišemo teško, ali još smo žive. Barem ona jest, znam da jest jer ponekad navečer, kad zaspi ispred prozora poluotvorenih usta i mlohavih vjeđa, približim joj se toliko da mi njezin dah plazi po obrazu. Iz usta joj smrdi na tavan i davno spremljenu odjeću, pa pomislim da će umrijeti, kao što svi umiru, ali nikad do sad nije.

Njezinu šalicu otvaram prvu i jedinu. Ako se još cijedi, vraćam je brzo da majka ne primijeti, da se ne ljuti, da joj ne pokvarim čitanje. Kažem nešto kao: „Čekaj... zaboravila sam zaključati vrata.“ Majčina se usta iskrive od nevjerice, glava joj se zaljulja i prvome susjedu već sutradan kaže: „Ona moja uvijek zaboravlja zaključati vrata, al džabe njoj govoriti. Što li je ta u životu zaboravila, ostavila nedovršeno i napuklo, kost joj u mozak urasla.“ Tako kaže, ja je čujem.

U šalici joj vidim jednu mršavu mačku kako se rastegla, nedostaje joj noga, a uši su joj kao podrezane. Majčine oči se sužavaju, pa mi tumači: „To mora da si ti, Lejla, sa svojim kržljivim rukama, s noktima crnim od boje. A te uši, Lejla, to je zato što si gluha, što ne čuješ kad te zovem, nego sjediš u sobi i muljaš po svojim masnim platnima. To si ti, Lejla, vidi kako si se razvalila, ko slina si se rastegla, ha-ha, ha-ha.“ Smijemo se skupa: nu mene! Kako mi je s mamicom fino!

S druge strane vidim dva muškarca. Jednog prešutim. Otac je to, onaj koji je ostao u Bosni i sav je od tišine i nemanja. Majka je davno otišla od ljenčine, zgubidana i mrcine koja ju je zavela kao djevojčicu. „Jašta ćeš, jašta ćeš“, govorio je tata mirno kad bi mu prijetila da će otići, kad ga je pljucala i grebala. A onda je jedne nedjelje iza ručka zgrabila mene, sestru i kufer. Uхватила nas je za šiju i otišla. Jašta je.

„Ma je l' ovo Boris, vidim ga kako se smije“, preskočim tako jednog i skočim na drugog pa joj kažem, a ona se razdraga. „A smije se, znači“, razvuče riječi i položi dlanove na vrećice koje su nekada bile grudi. Boris je majčin drugi muž: čovjek, srećonoša. Upoznala ga je u Zagrebu, a onda je mene i sestru ostavila same u ovoj kući koja se svima čini kao da je postavljena ukoso, kao da se sva naherila na jednu stranu, a mi oduvijek tumačimo: iznutra se, matere mi, ništa ne osjeti. Sve je ravno, ravno ko Panonija, sve nam je potaman.

Kad je majka otišla, već smo bile velike, sestra i ja. Aiša je imala preko dvadeset i brzo se udala. S njom je sve dobro, Bogu hvala. Posložila si je život kao da je hrpa stvari i svakoga ih dana histerično održava, juri, kasni, zove pa ne stigne razgovarati. Žao joj je, Aiši, što ne može češće doći. Ja sam još studirala kad sam ostala sama i moja su se platna sušila po cijeloj kuhinji. A kad je poslije nekoliko godina Boris, čovjek, srećonoša, otišao na poslovni put, majka se vratila u našu kuću nahero kao da nikada nije ni otišla. Sada je eto već sedma godina otkako je Boris na putu, a nas dvije, majka i ja, čekamo.

„Je li blizu?“ pita me dok joj opisujem ostale slikarije. Već sam bila svašta napričala, ali ona nije čula. U njoj se misao zagrcne pa stoji.

„Ko, mama?“ – začudim se spontano, a ne smijem.

„Ko, jebem li ti sve, kako ko, kakooo koooo, Lejla, da ti jebem?!“
Dok više, zjenice su joj oštre, puni krug u sredini žućkaste jabučice, a vratne žile se napinju toliko da mi se učini da će jednom sigurno odapeti tu strijelu, nategnut će je i negdje će prsnuti, njene oči će me pogoditi posred lica. Toliko me majka zamrzi, riječima mi cilja u goli život.

„Blizu je Boris, blizu“ – tiho ponavljam.

Kurac je blizu.

Poslije večere, nešto prije nego majka zaspi pa zaključam vrata njezine sobe, osjetim da mi se dah produbljuje, ali psovka mi ostane na vrhu tanjura, puši se i čeka da zagrizem. Čujem je s druge strane zida: majka hrče pa se prevrće, ustaje, lupa po vratima, nešto više, psuje pa se moli, prijeti meni pa Bogu, a onda se umori i padne na krevet. Ujutro se ne sjeća, ali osjeća. Osjeća da me prezire, mene i moja platna koja noću mažem. Tako to traje godinama, tako su mi savetovali. Danju spasavam njen život, a noću svoj.

Držim kist kao sječivo. Slike Aiša prodaje u inozemstvu, kažu ljudi da je dobro. Crno je, a ipak, ljepote mora biti, samo je ja ne vidim. Slikam kao da operiram. Preko puta mog kreveta stoji platno s davno nedovršenim donžuankama. Zurim u njega. Moram se sjetiti što me tada činilo toliko mekom da mogu slikati ruže. Kad se sjetim, to će me sigurno spasiti. No sve češće, dok ležim u svom krevetu i gledam ih, izgledaju kao načete, krvave pičke.

Znam ja što ljudi govore. Šteta je mog života. Tako mlada, a nijednom nisam spakirala stvari. Ja nisam bjegunac, ja ne ostavljam, nisam ja takva, ja sam bolja. Bit će načina.

A onda su jednoga dana počela stizati pisma.

„Ženo moja,

Čuo sam da si bila bolesna! Zehra, sunce moje daleko, nemoj! Ne daj se, izdrži! Ne mogu ti reći kako je to na mene djelovalo, već noćima ne spavam. Krivim sebe, Zehra, koga ću? Kažu da su te bili odveli u bolnicu, zašto mi nitko nije odmah javio? Da sam znao, znaš da bi došao, sve bih ostavio da te vidim, da te zagrlim. Ipak, sad si bolje, kažu da si opet sa svojom Lejlom. Svemu lošemu dođe kraj, a

Lejla, Bog je blagoslovio, neka mi te čuva dok se ne vratim. Još samo malo, Zehra moja, mjesec-dva, dok ne istekne ovaj vražji ugovor koji nas dijeli. Još malo, budi mi dobro, drži se. Još malo!

Voli te najviše i uvijek tvoj Boris."

Čitala sam joj, a ona je plakala, ljubila me po kosi, slina joj se cijedila na moje obraze. Poslije mi je diktirala odgovor, rečenice iskidane, trzave kao rep guštera koji je pobjegao da se spasi. Ja sam zapisivala, lijepila kuvertu i sutradan već nosila pismo. Svaki drugi dan stizao je odgovor. Donijela bih ga ujutro, skupa s kruhom iz pekare. Majka je pisma slušala, pa ih je listala po cijele dane, od prvog do zadnjeg. Bilo ih je sve više, dovoljno za jutro, pa i komadić popodneva. Smješkala se, češljala je kosu. Blažen je naš srećonoša. Dane mi je spasio, a majka noću spava mirnije. Možda i sanja, onako puna lijekova i laži.

Prošlo je skoro devet mjeseci kad nam je predvečer, a bila je rana jesen i već su se s mrakom navlačile jakne i džemperi, netko pozvonio na vrata. Aiša se nije najavila. Rođakinje dolaze rijetkim vikendom. Majka je spremno ustala. Ja nisam.

Kad je otvorila, rukom se uhvatila za naš kosi zid. Na vratima je, uspravan i debeo, stajao Boris. U crnom odijelu, s nekim pederskim ruksakom okačenim o rame, htio se nasmiješiti.

„Dobra večer, Zehra“, rekao je. Ona nije rekla ništa. Skočila sam i uhvatila je oko struka, povukla, zatvorila u kuću. Njega sam lupala gdje god sam stigla, izgurala sam ga iz dvorišta pljujući, psujući. „Duguje mi novac za liječenje“, vikao je. Jebem ti krv materinu, kurvaru, gade, papčino. Dabogda da ti se pas na grob posrao. Urlala sam i plakala, udarala sam ga i rukama i nogama, a on je debelim prstima štitio napuhano crveno lice, teturao je u onom odijelu kao debeli pingvin, pokušao me udariti, ali sam se izmakla. Ja sam ona mršava mačka iz blata, ja sam invalid majčina života, ali moje me tri noge odbacuju uvis, ja se izmičem, grebem duboko. „Obje ste lude, bolesne kravetine“, pingvin kvoca, a ja znam da se boji. U autu ga čeka žena, vidjela sam kroz staklo kako si pokriva usta rukom i širi plave okice. Šokirana je bila, užasnuta, kučka zbog koje je moja majka izgubila sreću, možda i razum, stisnula se u svoje sjedalo suha i mršava poput starog govneteta. Ušao je u auto psujući mene,

majku i Boga, okrenuo je ključ. Bacila sam za njima dva kamena s ceste. Za majku i za mene, srce majčino.

Našla sam je na podu uz zid, mirnu. Pitala me tko je to bio i što sam to vikala. Ništa, majko, neki luđak. „To sam i mislila“, kaže, „tudi jabandžija“.

Sjele smo skupa uz zid naše kuće nahero. Iznad nas se modro nebo skupilo u gvalju pa se gura kroz dimnjak, duboko ulazi. To sam čekala da vidim: cijeli je svemir stao da nas pokriva. A mi se oslanjamo, utiskujemo jedna u drugu. Sve imamo. Nema fajde, majko, da se od naše sreće odustaje. Sutra ću opet napisati pismo. Ja, čovjek, srećonoša.

Papir brzo gori

U podne su nas redom pozivali u kadrovsko i uručivali nam rešenja u potpunoj tišini.

Niko nije bio iznenađen. Veb-sajt nas je već odlično zamenjivao i, iako smo bili potpuno neupućeni i nezainteresovani za način na koji te stvari rade, rezultati prodaje su se na kraju svake nedelje jasno ispisivali na velikom monitoru prodajne sale od kojeg smo skretali poglede.

Samo je Viki, čiji su brojevi bili niži i od mojih, počela da diše kratko i brzo. Neprimetna Viki, u čiji su pregradak, misleći da je prazan, jednom prilikom isporučili celokupan kancelarijski materijal. Shvatio sam da je tu tek kada je počela da se izvlači ispod kutija. Čim je njeno prezime izgovorio androgeni glas na zvučnicima, potrčala je ka staklenom paravanu iza kojeg je šef pokušavao da simulira telefonski razgovor i udarala ga pesnicama. Povukli smo je od paravana, pre nego što na nju nasrnu radnici obezbeđenja. Želeli smo da joj sačuvamo bar malo dostojanstva. Otimala se i pljuvala. Pljuvačka se još slivala po staklu dok smo je uvlačili u lift.

Znao sam da mi je svaki plaćeni dan poklon, ali sam se nadao da ću biti preskočen bar u prvom naletu čistke. Nekoliko meseci pre toga, uspeo sam da se prikradem šefu na puš-pauzi i pitao ga da li uopšte postoje neki planovi za budućnost. Bilo je jasno da nas vreme ostavlja iza sebe i da ćemo sve teže prodavati papir. Učestalo sam primao elektronsku poštu potpisanu sa: Ne štampaj – spasi drvo. Šef je iskrivio lice kao da je zgađen mojim prisustvom i zgnječio pola cigarete. U odlasku je promrmeljao: „Ljudi će uvek brisati dupeta papirom.”

Ceo dan sam proveo razmišljajući o tome.

Poslao sam Saški poruku trenutak pre nego što sam zamoljen da vratim telefon u vlasništvu kompanije. Poslao sam joj: Postali smo digitalni. Vidimo se kod kuće.

Nije nam više bilo dozvoljeno da ulazimo u liftove. Usmerili su nas ka klimavim gvozdanim stepenicama za evakuaciju niz koje smo se spuštali trapavo kao tek oždrebljeni konji. Prolazili smo kroz fabrički krug, pa kroz široku kapiju koju smo viđali samo kroz prozor toaleta. Oznajeni radnici su dizali poglede sa mašina koje su nadgledali i posmatrali kako nam se odela i kravate u skladu sa kodeksom odevanja lepe za tela od vodene pare u vazduhu. Automobili su nam ostali parkirani pred upravnom zgradom. Većina je ionako bila u vlasništvu kompanije.

Krenuli smo peške na jednu stranu pored fabričke ograde, dok neko iz gomile nije glasno procenio da je bliže ako krenemo na drugu stranu i onda smo se podelili. Bezglavo smo hodali čas u jednom, čas u drugom smeru, pa se vraćali i i zbunjeno sudarali. Polako smo odustajali i sedali na trotoar da sačekamo da se stanje smiri. Sedeli smo tu skoro do kraja nekadašnjeg radnog vremena i čekali sebi u bradu. Viki je stajala nasred ulice i ridala kao dete. Cepala je odeću na sebi. Prvo nam je izgledala tragično, pa komično. Onda nam je dosadila.

Razmišljao sam o Saški i o njenom poslu. Uvek nas je zabavljala činjenica da ja prodajem papir na kojem štampaju njene reči u novinama. Još jedan mali dodatak bliskosti. A ako je tačno ono što mi je šef rekao, ako će ljudi večno brisati dupeta papirom, uvek ostaje mogućnost da se njeni novinski članci štampaju na wc-papiru. Ljudi ionako imaju naviku da čitaju u toaletu. Pročitaš, iscepaš, obrišeš se. Nisam siguran da bih smeo to da joj kažem. Naročito ne u ovakvom trenutku. Sve je manje trenutaka koje Saška smatra pogodnim za šalu. A možda je u pravu. Možda se stvarno majmunisem samo kada se nađem pred problemom. Zato što znam da će ga ona rešiti.

Stigla je kući pre mene. Kada sam ušao, čuo sam je kao izlazi iz toaleta i onda stoji u hodniku. Imala je neke pripremljene rečenice, ali se predomišljala. Konačno je ušla u trpezariju i zagrlila me.

„Snaći ćemo se. Idemo malo do reke da provetrimo glave. Sutra ćeš lepo razmisлити.”

Nisam mogao da joj kažem da već mesecima razmišljam i da stvarno ne znam. Gledao sam kroz prozor i žvakao kriške voća koje mi je dodavala. Jabuka, kajsija, pomorandža.

Bilo je nešto neobično u tom prizoru. Shvatio sam da su šaloni širom otvoreni. „Šta je sa Tomom?“, pitao sam dok sam ustajao i gurao glavu kroz prozor. Nije bilo ničega na simsu. Stala je pored mene i spustila mi ruku na rame.

„Izgleda da je odleteo“, rekla je, „kada sam stigla kući nije bio u gnezdu. Baš lepo, zar ne?“

„A gnezdo?“, pitao sam, „šta ako bude hteo da se vrati?“ Gledao sam u nebo, ali nisam video nijednog goluba.

„Počistila sam sve. Uradili smo za njega sve što smo mogli. Imao je sreću što se ispičio kod nas, dalje će morati sam.“

Dok je sunce zalazilo, izvezli smo bicikle iz podruma. Saška je podizala kosu i pričvršćivala je ukosnicama. Na betonu pod našim prozorom, video sam hrpu golubljeg paperja ulepljenih krvlju. Nisam ništa rekao.

Kada je imala devetnaest godina, Sašku je silovao četrdesetogodišnji poznanik. Nije rekla silovao, rekla je nasrnuo. U jednom od naših tadašnjih noćnih razgovora, kada nismo stizali da kažemo sve što želimo jedno drugom pa nismo ni spavali, ispalila je sve to brzo, u jednom dahu i onda duboko udahнула. On je nasrnuo, ona je pokušala da se odbrani, ali je shvatila da neće uspeti. Prepustila se i pokušala da uživa. Sutradan ga je pozvala i iznudila poziv na večeru. „Znao sam da ćeš zvati mačkice“, rekao joj je, a ona je gutala pljuvačku da ne bi povratila. Nakon dezerta, rekla je da njihova veza nema perspektivu, poljubila ga u obraz i otišla. Tako da to nije bilo silovanje, nego „vrlo kratka neprijatna veza, a ko još nije imao takvih?“, pitala me je sa ozbiljnim izrazom na licu.

Vozili smo se se lagano do reke uobičajenim putem kraj parka i groblja, obilazili stubiće i izbegavali iste rupe u tišini. Usporio sam kraj zida na kojem sam je jedne davne noći naslikao. Bio je prekriven video-bilbordima, ali mogao sam da prepoznam deo Saškinog oka u pozadini. Pretekla me je i nastavila da vrti pedale bez osvrtnja. Gledao sam kako joj se sêde presijavaju na potiljku.

Pred pešačkim mostom smo spustili po jednu nogu na tlo i zastali da predahnemo. Saška je nemo micala usne i sužavala oči kao kada sabira u onoj našoj svesci troškova.

„Kako je nebo crveno iza mosta“, rekao sam. Pogledala me je, ali me nije odmah videla, trebalo joj je par sekundi da ispliva iz cifara.

„Biće teško“, rekla je, „bilo je teško i bez ovoga, a sada će biti baš teško“.

„Znam“, rekao sam. Ali nisam znao.

„Nisi smeo da nas dovedeš u takvu situaciju. Hajde, pričaj mi, šta se desilo? Izbaci to iz sebe, pa da vidimo šta ćemo dalje.“

Rekao sam da su otpustili više od polovine ljudi iz prodaje. Malo sam preuveličao.

„I ti baš u toj polovini? Koliko puta sam ti rekla da ozbiljnije shvatiš sve to. Znam da ti sada to ne treba, samo kažem, zbog narednog posla.“

I nije mi trebalo. Rekao sam da mislim da nisu gledali rezultate. Prećutao sam svoje cirkularno pismo klijentima sa potpisom: Odštampaj – spasi radna mesta. Rekao sam da su u ovom prvom naletu preskočili porodične ljude. One sa decom. Oženjene. Udate.

„A, tu smo. Znači, ja sam kriva.“

„Nisam to rekao. Ali možda bi me taj papir sada spasao, samo to.“

Želeo sam da prećutim dete. Još jedan problem koji je rešila u trećem mesecu i koji više nismo pominjali. Ali osetio sam se sićušno. Osetio sam da mi treba bar jedna pobeda. Rekao sam to što nije trebalo da kažem.

Pustila je vazduh kroz zube i zagledala se u reku. „Nije da nisam želela da imam dete. Nisam želela dete sa tobom, u tom trenutku. Htela sam da sačekam da odrasteš, a to se nikada nije desilo.“

Podigla je nogu na pedalu i odvezla se preko mosta.

Nešto je gorelo u meni. Grabilo je brzo nagore i ispunilo mi glavu. Vozio sam u besu. Stigao sam je u podnožju mosta, pred nizom malih prodavnica i udario prednjim točkom u njen zadnji. Poletela je ustranu pre nego što sam shvatio šta radim i udarila licem u beton. Bicikl je začangrljao i varničio. Prednji točak je otklizao nekoliko metara dalje.

Saška je brzo ustala i u šoku skupljala patike po putu.

Prišla mi je oprezno. Grčila je patike na grudima. „Je l' to bilo namerno?“, pitala je. Gledao sam kako joj obraz brzo otiče i podigao ruku da ga dodirnem. Uzmakla je. „Nikada, nikada, niko, nije bio tako nasilan prema meni“, rekla je.

Povlačila se unatrag i ušla u jednu od prodavnica. Vrata su zazvonila kada je nestala iza njih. Skupljao sam delove bicikla po putu i slagao ih na gomilu. Čekao sam da izađe, ali se nije pojavljivala.

Otvorio sam vrata i ugledao je bosu kraj zamrzivača. Držala je pakovanje sladoleda na obrazu. Žena za kasom je ustala i preprečila mi put. „Zvaću policiju!“ vikala je. „Sve sam videla. I kada si je šamarao i udario pesnicom i kako si je šutirao dok je ležala na podu. Sve ću da im kažem.“

„Ne treba gospođo, hvala vam“, rekla je Saška tiho.

„Nemoj da ga štitiš, takvi se ne zaustavljaju ako ćutiš.“

„Ništa se zaista nije desilo, stvarno. Pala sam sa bicikla. Baš sam nezgodno pala“. Glas joj se iskrivio.

„Dobro“, rekla je kasirka i sklonila se da me propusti, „tu sam ako je potrebno da zovem. I probaj da staviš grašak. Onaj mladi u zelenoj kesi, taj meni uvek pomogne.“

Saška me je pozvala rukom i spustila mi glavu na grudi.

„Kako smo došli dovde?“, pitala je.

Gledala me je bez treptaja. Stvarno je očekivala odgovor. Nisam znao šta da joj kažem.

„Kako je sve tako brzo prošlo. Kako je proletelo. Kako?“

Rekao sam joj da je udarila glavu i da bi trebalo da odemo kod doktora.

„Posle“, rekla je, „Može da sačeka. Šta ćemo da radimo?“

„Naći ću posao, kakav god. Preživemo.“

„Ne želim tako. Neću više da budeš stalno nesrećan, nisi bio takav kad smo se upoznali.“

Spuštala je kesu graška sa obraza za svaku rečenicu koju je izgovarala, a ja sam joj ga vraćao na otečeno lice.

„Hoću da radiš nešto što voliš. Bar to. Prestao si da slikaš. Mogao bi opet da počneš? Mogla bih da se raspitam kod mojih.“

Možda im za neko izdanje trebaju ilustratori. Makar honorarno za početak. Možda nisu shvatili da im treba ilustrator, ali bih ja mogla da im dam ideju."

Video sam da pokušava da mi namigne, ali joj je to oko već bilo zatvoreno. „Moramo kod doktora“, rekao sam i pomogao joj da se obuje. Kasirka me je promatrala u prolazu. Izvukao sam novčanik, ali je odmahнула rukom. „Pamet u glavu“, rekla je.

Krenuli smo nazad preko mosta. Nosio sam ostatke njenog bicikla, a ona je lagano gurala moj. Već se potpuno smrklo, ali nebo nad nama je treperilo crvenom bojom. Vazduh je smrdeo na paljevinu.

„Nešto se zapalilo“, rekla je.

Stali smo nasred mosta i gledali kako gori fabrika papira uz obalu. Saška je posmatrala i mene i požar blago razmaknutih usana.

„Sačekaj me ovde“, rekla je, skočila na moj bicikl i odvezla se bez osvrtnja. Držao sam iskrivljeni točak u jednoj i roze ram u drugoj ruci i gledao za njom dok nije potpuno nestala. Vozila je jednom rukom. Plašio sam se da opet ne padne.

Dim je zaklanjao Mesec. Fabrika je brzo nestajala u požaru i vatra je počela da zahvata okolne magacine. Odras je prekrivao reku. Dok su vatrogasni čamci plovili ka požaru, osetio sam da je ograda mosta je bila topla.

Razmišljao sam kako vatra brzo napreduje i kako je malo verovatno da će spasiti bilo šta. Saška se vratila sa blokom za skiciranje i drvenim bojicama. Vadila ih je iz kese sa iskrivljenim osmehom.

„Samo ovo sam našla, ali poslužiće?“

Klimnuo sam glavom i poljubio je u otk. Bio je leden.

„Hajde, crtaj“, rekla je i oslonila se leđima na ogradu. Grašak se topio i voda joj je kvasila majicu.

Crtao sam. Gužvao sam papire i bacao ih u vodu iza sebe. Odustajao sam i ponovo počinjao. Zglobovi su mi bili ukočeni i trebalo je vremena da se ponovo opuste. Nije išlo onako kako smo planirali.

Onda se pojavio taj par odnekud. Zagrljeni momak i devojka. Ne bih ih ni primetio da im se Saška nije nasmešila. Stajali su iza nas i gledali. Njena ruka je bila oko njegovog struka i spustila mu je glavu na rame. Šaputali su jedno drugom, usne su im se skoro dodirivale. Saška me je gledala. Razumeo sam taj pogled. Mislila je: Sećaš se? Sećaš se tog osećaja?

Momak je telefonom fotografisao ceo prizor. Mene, leđima okrenutog objektivu, sa blokom u jednoj i crvenom bojicom u drugoj ruci. Roze bicikl bez točka. Sašku oslonjenu na ogradu mosta sa kesom zaleđenog graška na obrazu. Veliku vatru u pozadini koju su mlazovima rečne vode napadali vatrogasni čamci.

Fotografija je štampana na naslovnoj strani Saškinih novina koje su iz dana u dan opširno pratile istragu. Požar je, pisalo je, podmetnula neidentifikovana ženska osoba koja je u njemu i stradala. Naišao sam na istrgnutu naslovniciu dok sam pregledao novije radove. Čuvam ih u onom omotu bloka koji je Saška kupila. Skica bube na leđima. Nedovršen akvarel praznog čamca na reci. Skica drveta na brdu. Onda rendgenski snimak Saškinog lica sa vidljivo naprsлом jagodičnom kosti, pa naslovnica novina sa našom fotografijom.

Crtež je Saška odnela. Možda još postoji, negde okačen ili sakriven, ali nikada nisam saznao. Možda ga nije ni odnela. Možda ga je samo izbacila kroz prozor kada se pakovala. Možda više ne postoje ni crtež, ni Saška.

ESEJ

Faza zrele mitopoeze Miodraga Pavlovića

Miodrag Pavlović jedna je od najznačajnijih stvaralačkih figura srpske posleratne književnosti. Ovaj istaknuti pesnik, esejista i kritičar ostavio je za sobom veliki i značajan opus, koji obuhvata desetine dela nastajalih od pedesetih godina dvadesetog veka, zaključno sa njegovom smrću, 2014. godine.

Pesnički rad započeo je objavljivanjem zbirke *87 pesama* (1952); zajedno sa zbirkom *Kora* Vaska Pope ona predstavlja početak neoavangarde u srpskoj književnosti. Pavlovićeva rana poezija naslanja se na nadrealizam, tekovine moderne engleske lirike, kao i filozofiju egzistencijalizma, govoreći o temama grada i čoveka. *Stub sećanja* (1953), naredna Pavlovićeva zbirka, poetički je srodna prvoj.

Zakret u Pavlovićevoj poetici, najavljen njegovim esejima, svoje pesničko ovaploćenje doživeće u *Oktavama* (1957), *Mleku iskoni* (1963) i *Velikoj Skitiji* (1969), gde se „oslanja na vrednosti koje su univerzalne trajnosti, kao što su mit, legenda i priroda, koje nisu izložene neizbežnoj propadljivosti aktuelnog“ (Vučković 2010: 25–26).

Zvonimir Kostić, govoreći u svome delu *Arhaično i moderno* o poeziji Miodraga Pavlovića, period njegovog stvaralaštva od 1962. do 1971. naziva „fazom zrele mitopoeze“ (Kostić 1983: 155–157, cit. prema Milanović 2010: 507). I zaista, tek od *Mleka iskoni* Pavlović u punoj meri uspostavlja svoj novi poetički postupak najavljen u *Oktavama*. U čemu se ogleda ovaj pesnički zakret? Na kojim načelima i sredstvima počiva pesništvo mitopoetičke faze?

Dolazi do promene tema i motiva; Pavlović počinje da se bavi tradicijom kao živom prošlošću, koristeći intertekstualnost u oblikovanju umetničkog teksta i ispostavlja polemički odnos sa fragmentarnošću moderne lirike. Praznini modernog sveta suprotstaviće reimaginirane mitove i predanja, pri čemu nam je od posebne važnosti njegov pojam antislike. Za nju u *Dnevniku* pene govori da je ono što „osporava prilagođenu psihologiju

svakodnevice, naviknute oblike osećanja, ustaljene reakcije na ustaljene ideale" (Pavlović 1972: 10, cit. prema Despić 2010: 28). Zato se u Pavlovićevoj poeziji često namerno izneverava horizont očekivanja.

Obimom nevelika zbirka (svega četrnaest pesama) *Mleko iskonj* objavljena je 1962. godine, kao „prva Pavlovićeva pjesnička knjiga koja otkriva njegovo interesovanje za istoriju kao staro i neiscrpno polje književne inspiracije" (Delić 2010: 52). Nadahnuće je ovoga puta pronašao u antičkoj helenskoj tradiciji, mitovima i legendama Stare Grčke, uspostavljajući „karakteristično prisustvo jednog novog, mitopoetskog hronotopa" (Petrov 2010: 92), koji će se takođe javiti u *Velikoj Skitiji* i nekim docnijim zbirkama.

Dolazi do objektivizacije pesničkog glasa; umesto da se direktno obraća čitaocu, pesnik pušta da umesto njega to čine likovi iz sveta pesme. Ovaj autorski postupak često dovodi do izuzetno zanimljivih rezultata; vredni istaći pesmu „Zbor pasa u Knososu", u kojoj je rat opevan iz perspektive pasa, koji kazuju „kevtali su i urlali oko zidova / ljudi kao najbešnje psine" (Pavlović 1962: 26).

Kao rezultat „nestaje pesničko ja, a uvodi se lirsko višeglasje koje u funkciji iskustvenog različka treba da uspele približi i sugeriše propast jedne kulture, ali i preispita privid objektivnosti istorijskog diskursa" (Despić 2008: 48). Za govornike Pavlović uzima niz mitskih ličnosti (Andromaha, Agamemnon, Orest, Odisej itd.), reimaginirajući ih. Tako naslovni junak pesme „Odisej govori" izgovara sledeće reči: „Kažu da sam moreplovac što je zalutao / no druga je moja tajna / ja se ovako sa zemlje spasavam" (Pavlović 1962: [30]). Mitska ličnost Odiseja – kralja koji se vraća svome kraljevstvu, oca koji se vraća svojoj porodici – potpuno je dekonstruisana; za njega ne postoji Itaka, a slobodu on upravo i nalazi na moru; lutanje je za njega jedina mogućnost.

U *Mleku iskonj* izrazit je sveopšti osećaj propadanja, neumitni kraj jedne epohe; sudbina antičkog grčkog čoveka poprima apokaliptične tonove (Despić 2008: 48). Tako nalazimo sledeće stihove: „neću više da budem pesnik / pogrebeni su junaci / i takmičenja obustavljena" (Pavlović 1962: 37); sličnim primerima zbirka obiluje. Posebno zanimljivi su stihovi pesme „Stražar pred Atinom", koji upućuju na

sudar antičkih verovanja sa mladim hrišćanstvom. Neimenovani pripovedač kaže „došao sam na igalo da čujem besedu o lepoti [...] da pronađem mudrace i njihove reči [...] koji je dan stvaranja danas“ (Pavlović 1962: 15–16). Hrišćanstvo zamenjuje staru veru, koja se gasi; sama srž Helade, oličena u njenom mitosu i eposu, nestaje.

U zbirci *Velika Skitija* motiv sudara sa hrišćanstvom takođe se javlja; tu ono, pak, okončava slovensko staroverje. U Pavlovićevoj pesničkoj viziji bog Svetovid je „žrtva [...] vere–selice / što s juga na krilima polete / da se na sever s mačevima spusti“ (Pavlović 1969: 9), a slovenski prapjesnik poručuje „zbog starih naših pesama / u novoj me ovoj veri / otpadnikom i vragom nazvaše“ (Pavlović 1969: 11).

Radonjićevo mišljenje je da „sama forma zbirke, dakle, znak je da se i sa nivoa pjesnika ne konstruiše cjelovita priča – bilo da se ona naslanja na ep, istoriju, liriku, mit itd., nego se samo okupljaju različiti glasovi, različite priče“ (Radonjić 2010: 426); čitajući *Mleko iskoni*, na koje se data tvrdnja odnosi, a zatim i *Veliku Skitiju*, moramo primetiti da je ono površno. Mada Pavlović ne teži da postigne jedinstveni narativni okvir, njegove pesme u okviru iste zbirke funkcionišu u saglasju. Kako je, prema pesnikovom shvatanju, istorija prošlost koja nam je dostupna isključivo kroz tekstualne ostatke (Despić 2008: 59), suvišno je očekivati pripovedno jedinstvo.

Kao dekonstruisani ep, *Mleko iskoni* paradigmatično je za Pavlovićev odnos prema istoriji. Delićevo zaključak da je Pavlović „za razliku od avangardnih pjesnika, koji su tradiciju po pravilu osporavali, pa čak i rušili [...] njegovao prema njoj živ odnos izbora, i sa njom vodio kreativan dijalog“ (Delić 2010: 48) pokazuje se tačnim. U *Velikoj Skitiji* kosovski mit, esencijalni deo srpske tradicije, doživljava veliki preobražaj. Pavlovićev knez Lazar tuguje zato što je „uzvišenosti u ljute skutove [...] izgnan“ (Pavlović 1969: 43); svoje vojnike vodi da „u ogledalu handžara / otkriju bolne rubove tela“ (Pavlović 1969: 45). Koristeći antisliku, „pesnik nastoji da intuitivno rekonstruiše te ključne, prelomne tačke u prošlosti određenih civilizacija/kultura“ (Despić 2008: 153).

Prelomne tačke koje možemo pratiti kroz ove dve zbirke svakako su kraj antičkog sveta, dolazak Slovena i njihovo pokrštavanje,

problem bogumilstva, kao i Kosovski boj (Despić 2008: 152, 154). One stoje u svojevrsnom kontinuumu; Sloveni na ruševinama antičkog sveta grade novi. To potvrđuje i autocitatnost prisutna u pesmi „Sloveni pod Parnasom”, gde se stihovi „božanski će stas u vazduhu svanuti / i ruke se spustiti na naša ramena / da nas priznaju za nove sinove” (Pavlović 1969: 7) javljaju kao odgovor na Orestovo pitanje iz *Mleka iskonj*, „ko li će odozgo doći / da me prizna za sina” (Pavlović 1962: 24).

Pavlovićeva „žudnja za cjelovitošću/celinom” (Delić 2010: 48) tako nam postaje sve očitija; vredi tom prilikom naglasiti značaj njegove *Antologije srpskog pesništva* (1964), u kojoj je prvi put sabrana srpska poezija od trinaestog veka. Ona je od izrazitog značaja ne samo za srpsku književnost u celini, već i za samo razumevanje Pavlovićeve poetike.

Antologija anticipira zbirku *Velika Skitija*; sama po sebi ona predstavlja autorsku konstrukciju. Pavlovićevom stvaranju „srednjovekovno pjesništvo srpsko-vizantijske tradicije postaje izvor i temelj, jedan od oslonaca” (Delić 2010: 49), pri čemu inovira srednjovekovne žanrove molitve i plača. Napajanje srednjovekovljem isključivo je poetsko i jezičko, a ne ideološko; uspostavlja se dijalog sa istorijom i nudi drugačije viđenje prošlosti, u kome bivaju preispitana ustaljena shvatanja. Posebno je zanimljivo preispitivanje novozavetnog hrišćanstva, koje u pesmama „Svetovid govori” i „Epitaf slovenskog prapesnika” postaje usud i tragedija jednog naroda, dok se u „Bogumilskoj pesmi” i „Odlasku bogumila” prikazuje njegova hipokrizija.

Vredi se nakratko zadržati i na zbirci *Velika Skitija*, izašle pet godina posle *Antologije srpskog pesništva*, i uočiti njene veze sa Pavlovićevim dotadašnjim radom (od kojih su neke već pomenute). *Velika Skitija* podeljena je na tri dela; prvi govori o primanju hrišćanstva kod Slovena i aktuelizuje bogumilsko pitanje; drugi prevashodno obrađuje kosovski mit, dok je treći nevezan za konkretan istorijski period u okviru srednjega veka. Despić ističe da je „osnovna poetička osobenost Velike Skitije [...] polemičnost Pavlovićevog poetskog diskursa sa mitom” (Despić 2008: 154), koje smo se već dotakli.

Treba pomenuti (auto)polemičke tonove sa *Mlekom iskonj*; tako, na primer, u pesmi „Vezilja” nalazimo jasne tragove antičkog mita o Persefoni, lirizovanog u *Mleku iskonu*. Olivera Lazarević govori „Cvetne behu livade po orasima manastirskim / gde hodih sa materom svojom / pre no što me odvede muž moj zimski. // Među čobanima podzemlja živim” (Pavlović 1969: 47), što nedvosmisleno upućuje na pomenuti antički mit.

Analizirajući ovu pesmu, moramo primetiti još jednu osobenost *Velike Skitije* – naime, u pitanju su citatne relacije sa srpskom srednjovekovnom književnošću. Reči „A zlata mi niko nije dao / da reči svoje izvezem.” (Pavlović 1969: 48) jasno upućuju na Jefimiju i njenu „Pohvalu knezu Lazaru”; za razliku od Jefimije, Olivera nikada nije dobila priliku da se oglasi, već je žrtvovana zarad produžetka postojanja Moravske Srbije. Ovaj žrtveni motiv vezan je uz Persefonu, „devojku u naručju ubice oplođenu” (Pavlović 1962: 33).

Pavlović „uvodi jednu novu aksiološku dimenziju u prostor i problematiku ljudskih prioriteta” (Despić 2008: 172). Njegov knez Lazar tuži: „Hrabro sam podneo smrt, / no kakva je u tome vrlina? / Ostade vrat moj / ko suvi panj u polju” (Pavlović 1969: 50); sličan ton u *Mleku iskonj* ima pesma „Naricanje žene Hektorove”, u kojoj se javljaju sledeći stihovi: „zašto si neveran krvi onoj / koju lepo i sinu ostavi? / Udove si svoje na berbu dao” (Pavlović 1962: 19); jasno je relativizovanje junaštva kao vrednosne kategorije i fokus na tragediju pojedinca.

Pavlovićev pogled na istoriju kao priču, već spomenut, ilustruju stihovi „Sve što si video na Balkanu / behu samo privid – lađe / na mrkoj pučini prapočetka.” (Pavlović 1969: 58) u pesmi „Balkanski putopis”; još snažniju potvrdu nalazimo u „Glasu pod kamenu”, koji rekapitulira sve oblike života kroz koje je lirski subjekat prošao: „Na kraju svake priče / darovaše mi carsku kćer za ženu / i carstva / (ponegde još carujem).” (Pavlović 1969: 66). Prošlost za Pavlovića nije ono što je prihvaćeno u historiografiji i tradiciji; i zato je on, „poput Eliota, njegovao prema njoj živ odnos izbora, i sa njom vodio kreativan dijalog” (Delić 2010: 48).

Pavlović nastoji da „između mita i istorije uspostavi dvosmeran odnos: istorizovaće mit i mitologizovaće istoriju” (Petrov 2010:

96). Ove tendencije vidljive su u obe njegove zbirke, u kojima pesnik koristi „direktan govor svojih mitskih likova da bi uobličio tok njihove mitološke svesti“ (Petrov 2010: 99). Kroz lične istorije njegovih likova, Pavlović uspeva da prikaže prošlost na širem planu, kao jedno tkanje koje neprekinuto traje od početka vremena.

Idejna linija koja povezuje *Mleko iskoni* i *Veliku Skitiju* sasvim je vidljiva. Sledeće pitanje koje se nameće jeste postoje li sličnosti na jezičko-stilskom nivou; da bi na to odgovorili, treba obratiti pažnju na poetski jezik korišćen u ovim zbirkama. Vučković, govoreći o *Mleku iskoni*, primećuje kako je Pavlović „drevnu tradiciju spojio, u sebi, sa snažnom naturističkom imaginacijom i željom za obnovom jezika na vrelu prirodnog i prošlog“ (Vučković 2010: 26), pišući u živim i bogatim slikama. Sedam godina kasnije „pesnik će na nov način i uz aktiviranje druge tradicije, drugačije prirode i simbolike legende i istorije, učiniti ovo isto“ (Vučković 2010: 27); promena nastala u Pavlovićevom pisanju proishodi iz njegovog bavljenja starom srpskom književnošću. Jezik *Velike Skitije* nadahnut je srednjovekovnom poezijom i narodnom lirikom.

U kontekstu prethodno rečenog, zanimljivo je detaljnije razmotriti naslove ovih dveju zbirki. Razmatranje genitivne sintagme *Mleko iskoni* svakako treba započeti od reči „iskon“. U pitanju je arhaična, stilski markirana leksema koja označava početak/prapočetak; „mleko“, s druge strane, ima „likovnu ulogu – konceptu iskoni daje telo i krv“ (Petrov 2010: 92). Velika Skitija istorijski je pojam, koji se „pominje se još kod Herodota, kasnije kod Rusa (Velikaja Skifija) i na Zapadu (Scythia Magna)“ (Petrov 2010: 97); kod Pavlovića on poprima značenje podneblja pesnikove zemlje. Ne može se zanemariti pseudoetimološko poigravanje između reči „Skitija“ i „skitnja“; Balkan, prostor na koji je smeštena pesnička Velika Skitija, svakako bi se mogao nazvati i „velikom skitnjom“. Petrov primećuje sledeće:

„Privlači pažnju, s gledišta poetike naslova, da naslov *Mleko iskoni* sadrži koncept vremena, a naslov *Velika Skitija* koncept prostora. [...] A, ne samo uzgred rečeno, udruživanjem ova dva naslova po svojoj poetici veoma bliskih knjiga, takođe bi se dobio hronotop, i to je jedan od razloga koji me navode na misao da bi

hronotope u ovim Pavlovićevim knjigama trebalo posmatrati u jedinstvenoj celini“ (Petrov 2010: 97).

Dubinska veza dveju zbirki iz Pavlovićeve faze zrele mitopoeze očita je; ona se manifestuje na svim nivoima ovih književnih dela. Stoga se može govoriti o jedinstvenoj poetici ovoga perioda, koja se ogleda u inspiraciji mitskim i istorijskim, upotrebi novog, mitopoetskog hronotopa, kritičkom odnosu prema historiografiji i dekonstrukciji zvanične istorije (uz upotrebu antislike) korišćenju intertekstualnosti i sličnim jezičko-stilskim sredstvima. Ona je u jasnoj vezi sa Pavlovićevim esejističkim, kritičarskim i antologičarskim radom, koji nam pomažu da je jasnije razumemo. Takođe, faza zrele mitopoeze, kao otklon od neoavangarde, ima nemerljiv značaj za tumačenje Pavlovićevog docnijeg stvaralaštva.

Primarna literatura

- Pavlović, Miodrag. *Mleko iskoni*. Beograd: Prosveta, 1962.
- Pavlović, Miodrag. *Velika Skitija*. Sarajevo: Svjetlost, 1969.

Sekundarna literatura

- Vučković, Radovan. „Poetičko-kritičke novine Miodraga Pavlovića“. U *Pesništvo i književna misao Miodraga Pavlovića*. Ur. Jovan Delić, 19–46. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Učiteljski fakultet, 2010.
- Delić, Jovan. „Uz poetiku Miodraga Pavlovića“. U *Pesništvo i književna misao Miodraga Pavlovića*. Ur. Jovan Delić, 47–61. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Učiteljski fakultet, 2010.
- Despić, Đorđe. *Poreklo pesme: intertekstualnost u poeziji Miodraga Pavlovića*. Zrenjanin: Agora, 2008.
- Petrov, Aleksandar. „Hronotop u poeziji Miodraga Pavlovića (1952–1962)“. U *Pesništvo i književna misao Miodraga Pavlovića*. Ur. Jovan Delić, 61–110. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Učiteljski fakultet, 2010.
- Radonjić, Goran. „Pavlovićeve priče o kraju i iskoni“. U *Pesništvo i književna misao Miodraga Pavlovića*. Ur. Jovan Delić, 419–432. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Učiteljski fakultet, 2010.

Gradovi i mostovi

Gradovi vole rijeke. Rađaju se uz rijeke ili na rijekama, rastu uz rijeke, bujaju uz rijeke. Odnos rijeke i grada je složen odnos. Odnos nadmetanja u snazi i mudrosti. Grad ulaže znanje i mudrost da zagospodari rijekom. Rijeka koristi snagu da ga onemogući, podmeće mu, bori se za svoju slobodu izvan nasipa, izvan uređenih korita. Prijeti. Često poput razjarene ljubavnice, svoju prijetnju pretvori u bijes. Propne se, izlije, razmili po ulicama, parkovima, u podrumima kuća... Nakratko. Dovoljno da gradu sruši samopouzdanje, da mu dokaže da ništa na tom svijetu nije stalno. Osim mijene, kako to lijepo kaže pjesnik Petar Preradović.

Kada bijes rijeke prođe, ljubav opet cvjeta, oni opet žive svoj idilični život. Ni u toj idili grad ne odustaje od svoje čvrste odluke da zauvijek zauzda rijeku.

Veza gradova i rijeka je turbulentna, ali čvrsta. Kao veza temperamentnih ljubavnika.

Iako turbulentna, ljubav s vremenom ne slabi. Naprotiv. Kako vrijeme prolazi, veza grada i njegove rijeke sve je čvršća. U toj vezi grad dominira. Da dokaže svoju dominaciju nad rijekom, grad gradi mostove. Tako mostovima spaja ono što je moćna rijeka razdvojila. Spaja krajeve i ljude.

U gradovima ponos graditeljstva su, između ostalih arhitektonskih bisera, i mostovi. Mostovi imaju ono što druge građevine u gradu nemaju. Imaju rijeku, jedinstveno ogledalo u kojoj se, kao Narcis, dive svome odrazu. Uz rijeku i most, osim praktičnosti, veže se i romantika. Ljubavni uzdasi. Neki su mostovi dobili i ime po tome. Kao jedinstveni most u Veneciji. Most uzdisaja.

Mudri gradovi okitili su svoje rijeke mostovima, nanizali ih duž rijeke kao bisere na ogrlici. Najviše mostova–bisera kojima su premostili svoje rijeke i kanale imaju Venecija (400), Hamburg (2500?!), Amsterdam (1200?!)... Njima se pridružuju Rim, Prag, Beč i diče se svojim mostovima, jedinstvenim po ljepoti i dizajnu.

Mostovi privlače turiste i znatiželjnike. Nije slučajno da su gradovi s najviše mostova najposjećeniji gradovi na svijetu.

Ljudi i mostovi su neraskidivo povezani.

Mostovi su inspiracija umjetnicima, izazov graditeljima, mjesta za susrete ljubavnicima. O mostovima su pisane pjesme, knjige, snimani filmovi. Malo je takvih kojima spomen ovih imena neće uzburkati emocije. *Na Drini ćuprija, Mostovi u okrugu Madison, Most na rijeci Kwai...*

Gradnja mostova, mostogradnja, stara je koliko i ljudska radoznalost i potreba čovjeka da savlada rijeku i prijeđe na drugu obalu. Da osjeti život s one strane. Da se uvjeri da je njegova domišljatost jača od snage prirode.

Vrlo je duga povijest gradnje mostova. Najstariji most na svijetu je most s lukovima sagrađen, a gdje drugdje, nego u Babilonu, oko 2200. godine prije Krista.

U novije doba, u izgradnji mostova prednjači Kina. Mostovi u Kini zaposjeli su prva mjesta na čelu liste najdužih, najizdržljivijih, najspektakularnijih građevina na svijetu. Najduži most, pravo je arhitektonsko čudo. To je most Hong Kong-Zuhai-Macau, ukupne dužine 55km. Jedan od najspektakularnijih je Stakleni most u centralnoj Kini izgrađen na 300m iznad zemlje. Posebno atraktivnim čine ga troslojne ploče od prozirnog stakla, kojima je popločan. Pokušavam zamisliti kakav je to doživljaj hodati na 300m iznad zemlje i vidjeti svijet pod svojim nogama.

U priči o mostovima dobro je upitati se gdje je tu Zagreb i gdje su mostovi na Savi.

I odmah se nameće zaključak. Zagreb se ne može mjeriti sa sličnim metropolama kada se radi o mostovima. Ima ih srazmjerno manje. I nisu ni po čemu spektakularni. Naravno, mostovi ne postoje radi spektakularnosti, niti da se divimo njihovoj ljepoti i eleganciji, da o njima pjevamo i pišemo. Mostovi su građeni da premošćuju, da povezuju, da pojednostave i učine lakšim život ljudi kojima služe. A spektakularni su onoliko koliko su im spektakularnosti udahnuli njihovi graditelji.

Zagreb je specifičan po odnosu koji vlada između njega i njegove rijeke, rijeke Save. Specifičnost Zagreba odredio je njegov

smještaj. Sava nije rijeka na kojoj je nikao. Prva zagrebačka naselja odmaknula su se na sigurnu udaljenost od Save. Na brežuljke Medvednice, gdje ih Sava nije mogla ugroziti. To je i razlog što Zagreb, stari grad, nema starih mostova s kojih bi stari (i novi) Zagrepčani, a i ostali u potrebi, odskočili na drugu obalu i dalje na jug. Za vezu s obližnjim naseljima na desnoj obali dugo su služile skele. Jedna skela, na samom rubu Zagreba, koja spaja Medsave i Zaprešić, i danas u 21. stoljeću, još uvijek je u funkciji. Bila bi to zanimljivost da služi isključivo u turističke svrhe. No, skela služi lokalnom stanovništvu da sa svojim autima, ili bez njih, prijeđu na drugu obalu, gdje rade, žive, imaju familiju ili posjede.

Da se ne osjećamo na repu u priči o mostovima i gradovima, Zagreb ima most koji ga barem u nečemu stavlja na vrh. To je drveni most za kola i pješake izgrađen 1892. Ne postavljajte se odmah na zadnje noge. Priča ima nastavak. Između 1935. i 1937. na postojeće stupove mosta dodana je čelična konstrukcija. Tako je Zagreb 1937. dobio prvi veći spregnuti most na svijetu. Vjerojatno vam ova riječ „spregnuti“ ništa ne govori. Moram priznati, ni meni. Ali mi je drago da u oštroj konkurenciji Zagreb ima jedno prvo mjesto u priči o gradovima i mostovima.

U 20. stoljeću Zagreb je rastao, širio se i hoćeš-nećeš bio sve bliži Savi. Krajem pedesetih godina nije bilo druge nego preskočiti Savu. To se i dogodilo. Na desnoj obali Save počela je izgradnja Novog Zagreba. Uskoro je izrastao u novi, moderni grad. Nicale su stambene zgrade, grad se širio, rastao uvis. Komunikacija između starih naselja na lijevoj obali i Novog Zagreba bila je sve lošija, sporija, teža... Razlog je premalo mostova. Postojeći mostovi nisu mogli zadovoljiti potrebe rascijepljenog grada. Zagreb je vapijao za mostovima. Njegovi vapaji nisu baš zvonili u ušima prvih ljudi grada. Novi Zagreb, na desnoj obali Save i naselja na lijevoj obali ostala su daleka jedna drugima. Do zbližavanja, za kojim žude osobito stanovnici Novog Zagreba, nije došlo ni do danas, pola stoljeća od izgradnje prvih naselja Novog Zagreba. Nije da među stanovnicima staroga dijela Zagreba i Novog Zagreba postoji netrpeljivost. Kao u srednjem vijeku između Griča i Kaptola, susjednih naselja grada na lijevoj obali Save, od kojih je spajanjem nastao Zagreb. Ne! Nema

mostova koji bi zbližili dijelove grada. Kaptol i Grič, između kojih se ispriječio potok Medveščak, nisu se trpjeli. A imali su most. Doduše Krvavi most. Nazvan tako zbog krvavih sukoba na njemu, izazvanih njihovim nadmetanjem za posjede. Zagrebu, onom starom na lijevoj i Novom Zagrebu na desnoj obali, nije ni u malom mozgu most na kojem bi se sukobili i iskalili međusobnu netrpeljivost zbog stjecanja materijalnih dobara. Njima nedostaje više mostova za sve više i više ljudi i automobila koji svakodnevno premošćuju Savu. Istina, i oni su u potrazi za stjecanjem materijalnih dobara na drugoj obali koja će osigurati egzistenciju njima i njihovoj obitelji. Ali nemaju namjeru zbog toga se do krvi sukobljavati.

Zagreb se diči epitetom „tisućljetni“. Taj tisućljetni Zagreb ni danas se nije saživio sa svojom Savom. Iako naslonjen na njene obale, njegova rijeka mu je i dalje strana i daleka. I neželjena. Četiri mosta, sagrađena od gradnje Novog Zagreba do danas, nisu napravila dovoljno za povezivanje grada. Bez još mostova, Novi Zagreb i stari dio grada ostat će i dalje strani i daleki jedan drugome.

Rijetki su gradovi koji nemaju svoju rijeku. Ako takvih uopće ima. Ako ne rijeku, mnogi imaju potok. Nije važno! Važno je da teče kroz grad.

Zagreb nije jedan od takvih. Ima pravu, veliku ponekad i čudljivu rijeku. Savu. Ili još bolje, Sava teče kroz Zagreb. Nekad, ne tako davno, tekla je pokraj Zagreba. Nije Sava promijenila svoj tok. Zagreb je rastao, bujao, dokopao se obala Save, hrabro zakoračio i prešao na drugu obalu. Godinama ga muči težnja da te dvije obale zbliži, da poveže ljude, da obogati novim sadržajima život na desnoj obali.

Povremeno bljesnu arhitekti, graditelji mostova koji imaju viziju suživota Zagreba i njegove rijeke. U njihovim sjajnim planovima grad živi na Savi. Šetnice, restorani, okupljališta i mladih i starih, bazeni, dječja i sportska igrališta... Za svakoga po nešto. Još uvijek samo u planovima. Na papiru. Nije nerealno očekivati da snovi s papira postanu stvarnost. I nije potrebno mnogo.

Ono si u što vjeruješ. Kaže se za ljude. To isto se može reći i za gradove. Ono su u što vjeruju. Kada će Zagreb početi vjerovati da je jedinstven grad koji ima svoju rijeku? Koji voli svoju rijeku?

Bez mostova to neće ići. Osim uvjerljivog argumenta, stvarnih potreba, možda i simbolika mostova može pomoći u donošenju odluka onima koji imaju tu moć i privilegij da odlučuju u naše ime.

Dobro ih je podsjetiti da su mostovi simbol povezivanja. Ako simbolika nije dovoljno uvjerljiv argument, stvarno povezivanje sigurno jest. U slučaju Zagreba, povezivanje realnosti starog Zagreba i Novog Zagreba i stvaranje jedne nove realnosti. Jedinstvenog grada. Povezivanje postojećih svjetova, na obje obale. Povezivanje postojećeg svijeta i nekog koji će tek postojati. I malo duhovnosti nije naodmet. Na latinskom, graditelj mostova je Pontifex. U kršćanstvu Papa je Pontifex. Papa je most koji povezuje čovjeka, na jednoj strani i Boga, s druge strane realnosti.

Uvijek i svugdje most povezuje i simbol je povezivanja.

Gradnjom mosta ljudi dokazuju svoju genijalnost, svoju sposobnost da bez straha prijeđu preko ponora. Da prijeđu preko rijeke. Da naočigled savladaju nesavladivo. Povežu razdvojeno.

Mostovi u Zagrebu, na Savi, postojeći i oni koji će tek biti izgrađeni, uz simboliku, imaju i misiju, vrlo praktičnu. Povezati stare dijelove Zagreba i Novi Zagreb.

Mostovi imaju misiju, a ljudi viziju.

Kada se udruže, otvaraju se vrata novih svjetova.

Na obje obale.

U slučaju Zagreba i Save, svjetova u kojima Zagreb živi na Savi i sa Savom.

Na obje obale.

Evropa – Kina: umetnost kao počelo dijaloga

Samo četiri meseca pre tragičnog događaja koji se nikada nije odigrao (februar 1989), praznim trgom Tjenanmen prolazio je mladi slikar Ju Mindžun (Yue Minjun), nakon što je obišao upečatljivu izložbu *Kina/Avangarda* u Nacionalnom muzeju, gde je među izloženim radovima kineskih avangardnih stvaralaca tražio originalnu iskrpu koja će ga inspirisati u potrazi za sopstvenim izrazom.

Četiri godine pre toga, Mindžun je završio akademske studije na odseku uljanog slikarstva. Upoznaje i prati narastajuću scenu savremenog kineskog umetničkog izraza, čiji su uzori sada već klasični majstori moderne Evrope i postmoderne Amerike. Zahvaljujući skoro već punoj deceniji otvorenije politike sekretara Jaobanga, kako u unutrašnjoj, tako i u spoljašnjoj društvenoj sferi, umetnici su inspirisani da čitaju i prevode, pa i sami objavljuju teorijske i kritičke osvrte na savremena umetnička dešavanja. Mindžun (rođen 1962), koji je odrastao u sasvim drugačijoj deceniji Maove Kulturne revolucije (1966–1976) upijao je grozničavo raznolike uticaje tokom ove pulsirajuće dekade koja će se uskoro naglo okončati.

U nalaženju, sa jedne strane, krajnje pročišćenog pikturalnog jezika koji će, na drugoj strani, ostaviti prostora za višeznačna i slojevita tumačenja, možda je osim prelomne posete izložbi, podjednaku važnu ulogu imao događaj koji se nikada nije odigrao na punom trgu Tjenanmen. Za mnoge je slom iluzija značio prelivanje bunta u apatiju. Taj tihi očaj obojiće opšte raspoloženje narednih godina, dok se nacija oporavljala. Shvativši, po sopstvenom priznanju, raskorak između stvarnosti i ideala, Mindžun početkom devedesetih odlučuje da se pridruži umetničkoj koloniji na obodu Pekinga, gde će marljivo brusiti svoj stil.

Zadržavši aktivno u imaginaciji osmeh koji je Ženg Jianji (Geng Jianyi) prikazao na sopstvenom portretu sa izložbe *Kina/*

Avangarda (ali i sve ono neizrečeno što se iza njega krije) sa jedne strane, i masovne scene demonstracija sa druge strane, već 1992. nastaju slike poput „Velike solidarnosti”, na kojima se umetnikov nasmejani autoportret multiplicira. Ograničen zvaničnom zabranom prikazivanja u bilo kom obliku bilo kakvog sećanja na proteste na Tjenanmenu, Mindžun ipak odlučuje da scenu postavi ispred Kapije nebeskog mira. Gde je bolje još jednom iskazati veliku tradicionalnu kinesku solidarnost nego na velikom kineskom trgu? Ukratko, slikar instinktivno shvata da se umetničkom intervencijom realnost može predstaviti drugačije, čak obrnuta naglavačke, a da u sebi ipak zadrži istinu, možda čak i dublju i potpuniju od proste istine realnih događanja. Baš te godine prodaje svoju prvu sliku vlasniku galerije iz Hong Konga, za sumu od 1.500 američkih dolara. Lagani porast prodaje i cena, omogućiće mu da u sledećih nekoliko godina nastavi putem koji se sada već sasvim jasno ocrtavao, pa tako već naredne godine nastaje i „Velika radost” smeštena opet ispred kapije Zabranjenog grada.

Velika radost svakako nije osećanje koje karakteriše protestante na trgu tokom 3. i 4. juna 1989, kada vojne snage sa preko 10.000 naoružanih pripadnika konačno stižu i u samo srce Pekinga, na Tjenanmen. Stradalo je nekoliko stotina (?) pobunjenika u tragičnom događaju koji se nikada nije odigrao u zvaničnoj Kini, a koji je, na osnovu malobrojnih dostupnih informacija, brzinom munje na Zapadu imenovan Četvrtojunskim masakrom.

Kolonu od sedamnaest tenkova koja se uputila ka trgu da obezbedi i ojača ponovo uspostavljeni građanski red i mir, već sledećeg jutra 5. juna zaustavio je na Velikoj aveniji večnog mira (Chang'an Avenue) anonimni demonstrant, nakon toga širom Zapada daleko poznatiji kao Čovek tenk (Tank Man). U ovom simboličnom činu koji je sa terase obližnjeg hotela (gde se pod lažnim identitetom skrivao od progona vlasti) fotografski slučajno zabeležio Džef Vajdner (Jeff Widener) reporter Asošijeted Presa (Associated Press), uočljiv je zapravo prelomni preobražaj srčanog bunta u beznadežnu apatiju. Fotografija je munjevito obišla glasila takozvanog slobodnog sveta, čijim se konzumentima predstavlja kao simbol neravnopravne, ali nenasilne borbe za demokratiju protiv sila mračne prošlosti. Fotografisan nakon što je sišao sa

tenka, i po drugi put stao ispred kolone, Čovek tenk sa kesama za kupovinu prebačenim ovog puta u samo jednu ruku, postaje idealni predstavnik anonimne mase željne obećanog potrošačkog raja koja odbija da se suoči sa naličjem progressa ili očekuje da neko drugi to učini u njeno ime.

Sve u svemu, vreme pred umetnika postavlja skoro nerešiv problem: kojim to sredstvima iskazati svu dubinu tragičnosti i sve nerazrešive oprečnosti aktuelnog? Da li je moguće uteći pogubnoj klopci priklanjanja jednoj strani u konfliktu? Da li je moguće zadržati neophodnu objektivnu distancu, a ipak svim ljudskim kapacitetima (sa)učestvovati u prikazanom? Da li je bilo kojim ljudskim činom uopšte moguće odrešiti nerazmrsivo klupko isprepletanih ljudskih sudbina jakog emotivnog naboja i pružiti bilo kakvo smisleno tumačenje i koliko-toliko prihvatljivo razrešenje patnje? Kojim umetničkim metodama se poslužiti? Američki slikar Polok smatra da se (slikarska) metoda prirodno rađa iz potrebe. Naravno, samo ukoliko je potreba toliko jaka da bez njenog zadovoljenja nema ni života, poput nasušne potrebe za disanjem, za ljubavlju, za slobodom.

Potreba za (umetničkim) izrazom prerasta u pravi nemi krik koji, ograničen sopstvenim vremenom koje ga ignoriše, prerasta u naboj koji samo traži priliku da eksplodira. Eksplozija će se desiti samo dva sata nakon otvaranja prelomne izložbe *Kina/Avangarda* i to upravo u legendarnom Nacionalnom muzeju. Umetničke postavke u tradicionalnom muzejskom okruženju mogu se okarakterisati mnogim epitetima, ali svakako ne tradicionalnim. Izložba koja je odlagana prethodne dve godine usled sprovođenja zacrtane partijske borbe protiv buržoaskog liberalizma, momentalno prerasta u medijski spektakl. Uostalom, umetnost uvek najavljuje realnost koja to sa zakašnjenjem priznaje, pa će tako dva hica iz pištolja umetnice Sjao Lu (Xiao Lu, 1962) u sopstvenu instalaciju tog 5. februara 1989. tek naknadno biti prepoznati kao prvi pucnji na Tjenanmenu, a cela izložba će dobiti epitet Tjenanmen trg u malom. Četiri meseca pre demonstracija izložba je, nakon intervencije snaga poretka, privremeno zatvorena a umetnica uhapšena.

Mindžun je strpljiviji od vršnjakinje Lu. Tek 1994. godine je po prvi put jedna galerija upriličila njegovu samostalnu izložbu. Njegovo

ime ubrzo se pojavljuje pored imena istaknutih predstavnika možda prvog velikog autentičnog umetničkog pokreta čija je vrednost prepoznata i van granica savremene Kine. Cinični realizam, nastao nakon turbulentnih dešavanja 1989, prvi je značajan doprinos globalnoj umetničkoj sceni. Kritičar Li Sjanting (Li Xianting) koji termin izvodi iz jednog Hakslijevog citata, tvrdi da on ponajbolje karakteriše preovlađujući kulturni sentiment (mladih) uveliko nagrižen apatijom i (samo)ironijom.

Iako je neposredno po krvavom okončanju protesta nastavio sveobuhvatnu akciju ideoloških čistki, nekrunisani vođa Kineske republike još od 1978, Deng Sjaoping, uveliko je zaslužan i za preobražaj Kine u jednu od najbrže rastućih ekonomija. Konačno, iskustva iz višegodišnjeg studiranja i rada u Francuskoj dobijaju priliku da oblikuju razvoj Kine: stvaranje uslova za kapitalne investicije i upliv stranog kapitala, revolucionaran iskorak na globalno tržište i uvođenje ograničene privatne konkurencije rezultovaće neslućenim i nesumnjivim porastom životnog standarda više stotina miliona Kineza.

Nove generacije već obuzete kičem i šarenilom konzumerske prozapadne kulture karakteriše i fraza *Mao postaje popularan* (*Mao goes Pop*) skovana nakon jedne izložbe u Sidneju 1993. Sjanting ovu drugu dominantnu struju u umetnosti imenuje *Politički pop* (*Political Pop*) i na krucijalnoj izložbi *Nova kineska umetnost posle 1989*. (*China's New Art, Post-1989*), prikazanoj u Hong Kongu krajem januara 1993, pokušava da izabere i organizuje radove reprezentativnih stvaralaca tako da odslikavaju dihotomiju savremenog kineskog društva. No, već krajem prethodne godine je veliki bard umetničke kritike i direktor Venecijanskog bijenala, legendarni Akile Bonito Oliva (Achille Bonito Oliva), stupio u kontakt sa Sjantingom, zaintrigiran previranjima na savremenoj kineskoj sceni, što će imati dalekosežne posledice na prijem i interpretaciju nove kineske umetnosti na Zapadu. Od dela izabranih za izložbu u Hong Kongu, koje je Sjanting pojedinačno prezentovao uticajnom zapadnjaku, Oliva je odlučio da izabere predstavnike koji će obznaniti svoju umetničku viziju kineske kulture zainteresovanoj publici Zapada u okviru izložbe *Prolaz ka Istoku* (*Passage to the East*) u sastavu predstojećeg 45. Bijenala u Veneciji (1993). Oliva polazi od jednostavnog kriterijuma da izdvojeno

delo treba da odslikava umetnikovu reakciju na vladajuću kinesku ideologiju i da bude (bar delimično) razumljivo zapadnom gledaocu, bez obzira na upućenost u nijanse aktuelne kineske kulture.

Možda upravo slika jednog od izabranih umetnika ponajbolje izražava ova pomešana osećanja u pokušaju da pomiri obe kontradiktorne dominantne umetničke struje. Fang Lidžun (Fang Lijun, 1963) godinu dana mlađi od Mindžuna, već izvesno vreme na svojim platnima kao aktera predstavlja ćelavca (bald man) koji je uglavnom autoportret i koji svojim grimasama komentariše ličnu reakciju na okruženje, a koja se kreće od pasivnog revolta i prezira, preko potpune ravnodušnosti do (izveštačene?) ekstatičnosti. Lidžun je stoga dominantni stvaralac Ciničnog realizma u godinama nakon Četvrtojunskog incidenta, ali na slici „1993 Broj 4“, specijalno rađenoj za Bijenale, prihvata i primenjuje popularne motive koji se pre svega ogledaju kako u izboru šljaštećeg kolorita, tako i u prikazu raznobojnog kičastog cveća koje okružuje likove u inače sasvim neupadljivoj sceni. Veliki intenzitet zasićenih boja u potpunosti prevazilazi prikazane likove koji su preplavljeni i nošeni jarkim koloritom, uključujući i nekoliko umanjenih autoportreta umetnika jedva primetnih u samom uglu slike, skoro zaboravljenih ostataka iz faze Ciničnog realizma. Lidžun će zadržati i proširivati napadno drečavilo vorholovskog, često komplementarnog kolorita približavajući se time nadolazećoj Vulgarnoj umetnosti (Vulgar Art).

Dve razdvojene teritorijalne, vremenske i ideološke zone razmenjivaće sve aktivnije stvaralačke impulse i inicijatore daljih društvenih promena. Iako Kina sa neskrivenom idealizacijom teži socijalnim i pogotovo ekonomskim modusima uspostavljenim u najrazvijenijim demokratijama Zapada, neretko će paradoksalno biti i ispred svog vremena pa su tako recimo događaji na trgu Tjenanmen zapravo prethodnica komešanja u Istočnoj Evropi tokom niza Plišanih revolucija iz iste godine. Zapadnjački umetnici u ovoj tački prepoznaju mogućnost konstruktivne razmene energije i tumačenja sa jednom drugačijom, uzbudljivom i još uvek neistraženom sredinom.

Da čin revolta anonimne individue poput Čoveka tenka može da bude i efikasna medijska taktika, pokazaće svojim grafitima i intervencijama u javnom prostoru ulični umetnik pod pseudonimom

Banksi (Banksy, 1974). Banksi će pomoću spreja i šablona na zidovima rodnog Bristola multiplicirati i svoje preinačenje već kulturne scene zaustavljanja kolone tenkova. Britak britanski humor, krajnje pojednostavljena crno-bela ikonografija dopunjena tipično jetkim detaljem–sloganom, preuzetim iz potrošačkog miljea, koji otvara nove neslućene dimenzije interpretiranja, pokušava da prenese svu dubinu i oprečnosti konfuznog pokroviteljskog odnosa prema Istoku kojeg Zapad podržava u neminovnim promenama čije negativne strane već uveliko izjedaju srž društva iz kojeg potiču.

U takvim okolnostima, negde tokom 1995. Mindžun počinje sa tipičnom postmodernističkom praksom prepravljavanja i drugačijeg tumačenja istorijskih događaja. Platna su po inerciji ispunjena uporno iznova slikanim istim likom, modifikovanim autoportretom sa neprirodno širokim osmehom koji će kasnije biti opšteprihvaćen kao Blesavi čovek (The Silly Man). Tipičan primer ove prakse je preinačenje čuvene slike „Pokolj na Hiosu” koju je Ežen Delakroa naslikao još daleke 1824. Kada su na red došla i dela Eduara Manea, poput legendarnog „Doručka na travi” iz 1863, konačno su se stekli svi uslovi za realizaciju kompleksnog viđenja događaja sa Tjenanmena.

Odlagani stvaralački naboj vremenom je dobio na snazi toliko da Mindžun svoje „Pogubljenje” („Execution”) iz 1995. godine (dimenzija metar ipo u visinu i puna tri metra u širinu), po sopstvenom priznanju, slika u roku od mesec dana. Upravo je Mindžunova revizija Maneovog „Streljanja Cara Maksimilijana” iz 1868. godine, pod nazivom „Pogubljenje”, postala svojevrсни amblem umetnika i propusnica za ulazak u sam vrh kineskog savremenog slikarstva. Na levoj strani prikazane scene nalaze se četiri muškarca samo u belim gaćicama na koje zamišljenim puškama nišani grupa obučenih muškaraca sa desne strane. Na svim licima je prepoznatljiva grimasa. Specifična crvena boja zida ispred kojeg se sve odigrava podržava opšteprihvaćeno tumačenje da je simbolično prikazan za naciju traumatičan čin nasilja sa trga Tjenanmen iz 1989. godine.

Slika je prodana vlasniku galerije iz Hong Konga za 5.000 američkih dolara. Već naredne godine kupuje je britanski bankarski investitor za 32.200 dolara i prebacuje brodom za London, gde će

po uslovima kupoprodajnog ugovora biti uskladištena sledećih 10 godina. Po isteku zabrane prikazivanja, „Pogubljenje“ je prodato u aukcijskoj kući Sotbi (Sotheby's) u Londonu, 2007. godine za neverovatnih 5,9 miliona dolara, samo nedelju dana nakon što je „Pokolj na Hiosu“ prodat u istoj aukcijskoj kući u Hong Kongu za 4,1 miliona dolara. „Pogubljenje“ je tako postala najskuplje prodana slika jednog savremenog kineskog umetnika. Iste godine, Mindžun je nominovan za ličnost godine magazina *Tajm* (*Time*), našavši se tako u društvu Vladimira Putina, Baraka Obame i Hilari Klinton. U intervjuu za CNN, umetnik je prokomentarisao: „Politika je deo mog svakodnevnog života. (...) Slike to odražavaju i od toga ne mogu da pobegnem.“

Nakon uspešnog proboja na Zapad, debitovanjem mladih kineskih umetnika na 45. Venecijanskom bijenalu, početkom poslednje deкаде 20. veka, uspešno je ostvaren upravo nagovešteni prolaz ka Istoku. Uspostavlja se aktivna komunikacija dve kulture, što za mnoge kineske stvaraoce, poput Fang Lidžuna, označava dugo priželjkivan suštinski zaokret kako u karijeri tako i u životu, stvaranjem plodnih kontakata sa mnogim znamenitim zapadnim umetničkim manifestacijama, galerijama, kolekcionarima. Uzavrela kineska umetnička scena sa jedne strane pokušava da nadoknadi propušteno i da sustigne iskusnije, uspešnije i popularnije zapadne kolege već uveliko zašle u bespuća post-postmodernizma, dok istovremeno nastoji da u svemu ostavi i svoj jedinstven i prepoznatljiv trag.

Otvora se plodan prostor za izgradnju komunikacijskog mosta između dva različita vremenska čvorišta i, bar prividno, dve različite i nepomirljive ideologije.

Republika Srbija
Ministarstvo kulture i informisanja

Pokrajinski sekretarijat za kulturu i
javno informisanje

Ovaj broj časopisa *Ulaznica* objavljen je uz pomoć
Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Pokrajinskog
sekretarijata za kulturu i javno informisanje.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+3

ULAZNICA : časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja
/ glavni urednik Vladimir Arsenić. – God. 1, br. 1
(1967)– . – Zrenjanin : Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”, 1967–. – 24 cm

Pet brojeva godišnje
ISSN 0503-1362

COBISS.SR-ID 9987330

ulaznica

časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja,
Zrenjanin, god. LI, decembar 2018.
broj 252

Izdaje Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin” Zrenjanin. Izlazi pet brojeva godišnje. Cena po jednom primerku 200,00 dinara, godišnja pretplata 1000,00 dinara (za inostranstvo 2000,00 dinara) Pretplatu slati na žiro-račun broj 840-74664-12 Gradske narodne biblioteke sa naznakom za „ULAZNICU”.

Rukopise slati na adresu: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin” Trg slobode broj 2, 23000 Zrenjanin, otkucane, odnosno odštampane ili u elektronskom obliku, sa naznakom: „za ULAZNICU”

Rukopisi se ne vraćaju.

Telefon: +381 23 566 210

E-mail: biblioteka@zrbiblio.rs
ulaznica@zrbiblio.rs
zrulaznica@gmail.com

Tehnička priprema: Vladimir Tot
Štampa: Gradska narodna biblioteka
„Žarko Zrenjanin”
Zrenjanin

